

**Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Baudžiamosios justicijos katedra**

Agnės Muznikaitės,
V kurso, baudžiamosios justicijos
studijų šakos studentės

Magistro darbas

**Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą
Criminal liability for Self-Willed Conduct**

Vadovas: lekt. dr. Gerardas Višinskis

Recenzentas: lekt. Darius Prapiestis

Vilnius
2021

ANOTACIJA IR PAGRINDINIAI ŽODŽIAI

Šiame darbe analizuojami Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje įtvirtino savavaldžiavimo nusikaltimo objektyvieji ir subjektyvieji požymiai pagrindinėje ir kvalifikuotoje sudėtyje, analizuojamos teisės mokslininkų pateiktos pozicijos sudėties požymių klausimu. Ypatingas dėmesys skiriamas objektyviajai savavaldžiavimo nusikaltimo pusei, kadangi jos požymių neinformatyvumas turi didelės reikšmės veikos kvalifikavimui.

Pagrindiniai žodžiai: savavaldžiavimas, nusikaltimai valdymo tvarkai, kvalifikavimas, nusikaltimo sudėtis, didelė žala, psichinė prievarta, fizinė prievarta.

This work analyses the objective and subjective features of the crime of self-willed conduct enshrined in Article 294 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania in the main and qualified composition, analyses the position of legal scholars on the features of composition. Particular attention is paid to objective side of the crime of self-willed conduct, as the non-informativeness of its features is of great importance for the qualification of the act.

Keywords: self-willed conduct, crimes against government order, qualification, composition of the crime, major damage, physical coercion, mental coercion.

TURINYS

IŽANGA	2
I. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ SAVAVALDŽIAVIMĄ REIKŠMĖ	5
1.1. Savavaldžiavimo nusikaltimo samprata	5
1.2. Savavaldžiavimo nusikaltimo kriminalizavimo tikslingumas	7
II. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO PAGRINDINĖS SUDĖTIES OBJEKTYVIEJI IR SUBJEKTYVIEJI POŽYMAI	11
2.1. Objektas	11
2.2. Objektinio pusė	16
2.3. Subjektas	24
2.4. Subjektyvioji pusė	28
III. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO KVALIFIKUOTOS SUDĖTIES OBJEKTYVIEJI IR SUBJEKTYVIEJI POŽYMAI	32
3.1. Psichinės prievartos panaudojimas	33
3.2. Fizinės prievartos panaudojimas	37
IV. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO BAUDŽIAMUMAS	41
IŠVADOS IR PASIŪLYMAI	47
ŠALTINIŲ SĄRAŠAS	49
SANTRAUKA	54
SUMMARY	55

IŽANGA

Nagrinėjamos temos aktualumas. Valstybė jau nuo seno, t. y. Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų, siekia reguliuoti koku būdu asmenys įgyvendina savo turimas teises ir sprendžia iš to kylančius tarpusavio ginčus. Lietuvos Respublikos Konstitucijos (Lietuvos Respublikos Konstitucija, 1992) preambulėje yra skelbiama prigimtinė žmogaus ir tautos teisė laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje. Tai suponuoja, kad įstatymų laikymasis įgyvendinant subjektines teises yra būtinas, nes kitu atveju, t. y. nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos ir padarant didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams, asmeniui gali kilti baudžiamoji atsakomybė, numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje.

Pastebėtina, kad savavaldžiavimo nusikaltimo straipsnio konstrukcija nesikeitė per visą dabartinio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso (Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas, 2000), t. y. nuo 2003 metų, laikotarpį iki pat šiandien. Visgi, savavaldžiavimo konstrukcija nėra sukonkretinta taip, jog nekiltų prieštaravimų kvalifikuojant veiką kaip savavaldžiavimo nusikaltimą ar kitą teisės normą, reguliuojamą ne baudžiamuoju įstatymu. Tai reiškia, kad šiai dienai vis dar yra aktualus klausimas savavaldžiavimo nusikaltimo atribojimo nuo kitų teisės pažeidimų, ypač tuo aspektu, jog subjektinės teisės yra kildinamos iš civilinių santykių. Todėl atlikus išsamią savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių požymių analizę, galima paprasčiau atriboti baudžiamąją atsakomybę nuo kitų teisės pažeidimų ir įvertinti ar savavaldžiavimo nusikaltimas atitinka tokį pavojingumo laipsnį, jog būtų racionalu už tai numatyti baudžiamąją atsakomybę.

Darbo tikslas. Išanalizuoti Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio reglamentavimą, atskleisti savavaldžiavimo nusikaltimo sudėčių požymius, nustatyti savavaldžiavimo nusikaltimo kvalifikavimo problemas, pateikti siūlymus.

Darbo uždaviniai. Magistro darbo tikslui pasiekti keliami šie uždaviniai:

1. apibrėžti savavaldžiavimo nusikaltimo sampratą ir jos kriminalizavimo tikslingumą;
2. atskleisti savavaldžiavimo nusikaltimo objektyviusius ir subjektyviusius požymius;
3. įvertinti baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą sankcijų proporcingumą.

Objektas. Objektas yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio „Savavaldžiavimas“ numatytos sudėties ir baudžiamumas Lietuvoje.

Pažymėtina, kad šiame darbe nebus atskleidžiama savavaldžiavimo nusikaltimo istorinė raida ir reglamentavimas užsienyje¹, išsami didelės žalos kriterijaus analizė², siekiant išvengti pakartotinumų, kadangi šiuos segmentus išsamiai atskleidė G. Višinskis. Dar daugiau, šiame rašto darbe nebus lyginamas savavaldžiavimo nusikaltimas su kitomis panašiomis nusikalstamomis veikomis, kadangi šia tema yra nemaža dalis parašytų magistrinių darbų³. Be kitą ko, minėti aspektai nebus nagrinėjami šiame darbe ir dėl magistro darbo apimties.

Tyrimo metodai. Siekiant išnagrinėti tyrimo objektą, darbe naudojami mokslinio pažinimo metodai: aprašomasis, analizės, lingvistinis (gramatinis), loginis – analitinis.

Aprašomasis metodas naudojamas pateikti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo suformuotą praktiką atskirais klausimais, susijusiais su savavaldžiavimo nusikaltimu bei teisės mokslininkų pozicijas savavaldžiavimo nusikaltimo klausimais. Analizės metodas taikomas tikslu ištirti norminę ir specialiąją literatūrą, jog būtų išvengta neteisingo suvokimo apie savavaldžiavimo teisės normą, siekiant pateikti savavaldžiavimo sampratą, apibendrinti esmines pozicijas savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties klausimais, suformuoti išvadas. Lingvistinis metodas naudojamas teisingai suprasti ir pateikti darbe analizuojamų sąvokų reikšmes remiantis lietuvių kalbos žodynu. Loginis – analitinis metodas taikomas aiškinant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio sudėčių požymius.

Darbo originalumas. Savavaldžiavimo nusikaltimas yra nagrinėtas ir atskleistas teisės mokslininkų tarpe, tačiau iki šiol pasigendama išsamaus mokslinio sudėties požymių įvertinimo savavaldžiavimo nusikaltimo kriminalizavimo ir jo tikslingumo klausimu. Daugiausia mokslinių darbų parašyta savavaldžiavimo ir turto prievartavimo atribojimo klausimais, savavaldžiavimo ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo klausimu. Savavaldžiavimo baudžiamosios atsakomybės išsamų tyrimą atliko daktaro disertaciją Vilniaus universitete rašęs G. Višinskis, 2015 metais. Per pastaruosius penkerius metus, 2015 metais G. Bielskytė Vytauto Didžiojo universitete apsigynė magistro darbą pavadinimu „Ar teismų praktikoje formuluojami „didelės žalos“ kriterijai patvirtina

¹ Savavaldžiavimo nusikaltimo raidą nuo Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikų iki nepriklausomos Lietuvos Respublikos atkūrimo bei baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą reglamentavimą užsienio šalyse atskleidė G. Višinskis daktaro disertacijoje „Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą“ (Višinskis, 2015).

² Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams požymių analizavo G. Višinskis straipsnyje „Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams požymis“ (Višinskis, 2014).

³ R. Samuolienės „Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumai ir skirtumai“ (2007), M. Piekiaus magistro darbas „Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumai ir skirtumai“ (2009), J. Puodžiūtės magistro darbas „Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo panašumai ir skirtumai“ (2011), A. Lendraitienės „Turto prievartavimo ir savavaldžiavimo sudėčių panašumai ir skirtumai“ (2011).

baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą tikslingumą?“, daugiau magistro darbų, duotuoju laikotarpiu, apgintą nebuvo. Šiame magistro darbe bandytą atskleisti savavaldžiavimo nusikaltimo kriminalizavimo tikslingumą per savavaldžiavimo sudėties požymių analizę.

Svarbiausi šaltiniai. Pagrindinis ir svarbiausias šaltinis – Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Rašto darbe taip pat remiamasi nacionaliniais teisės aktais, didelis dėmesys skiriamas Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktikai, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikai teisės taikymo ir formavimo praktikai savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose.

Be kitą ko, darbe remiamasi ir O. Fedosiuk straipsniu „Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma?“, G. Višinskio daktaro disertacija „Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą“, R. Marcinauskaitės straipsniu „Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrimoje ir teismų praktikoje“. Pažymėtina, kad rašto darbe taip pat buvo naudoti vadovėliai: A. Abramavičiaus ir kt. „Baudžiamoji teisė“, T. Girdenio, A. Gutausko, P. Kujalio „Baudžiamoji teisė“ ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras.

I. BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS UŽ SAVAVALDŽIAVIMĄ REIKŠMĖ

1.1. Savavaldžiavimo nusikaltimo samprata

Savavaldžiavimo institutas dabartiniame teisiniame reguliavime nėra naujas, jo užuomazgos aptinkamos dar Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės laikais, kuomet savavaldžiavimas buvo suprantamas ganėtinai abstrakčiai, kaip savavališkas ginčo sprendimas (Andriulis, 2002, p. 86). Šiai dienai savavaldžiavimas, kaip nusikalstamos veikos institutas, yra vienas tų, kuris nuo pat Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso sukonstravimo nesikeitė, t. y. nebuvo nei keistas, nei papildytas. Savavaldžiavimas, kaip nusikalstama veika, yra reglamentuojamas baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje, XLII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai“, tai suponuoja, jog be kitų veikų, numatytų baudžiamojo kodekso 42 skyriuje, savavaldžiavimas yra pavojinga veika, kuria kėsinamasis į įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytą valdymo tvarką, normalų valstybės ar savivaldos institucijų funkcionavimą, valdžios autoritetą bei asmens teises ir teisėtus interesus (Drakšienė, 2001, p. 96). Anot E. Bieliūno, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio pavadinimas – „Savavaldžiavimas“ – rodo, kad straipsnio pavadinimas gali turėti itin didelę norminę reikšmę <...> „Savavaldžiavimas“ įvardija visą straipsnį, kartu apibūdina ir kiekvieną šio straipsnio dalį. Šio straipsnio 2 dalyje pavartotas modifikuotas terminas „savavaldžiavo“ (o ne tradicinės formuluotės apie padarytą veiką ar veiksmus, numatytus straipsnio 1 dalyje ar pan.), kuris leidžia teigti, jog prireikus perėjimas iš šio straipsnio 1 dalies į 2 dalį yra ne tiesioginis (kaip paprastai būna), bet per straipsnio pavadinimą kaip tam tikrą norminę jungtį (Bieliūnas, Švedas, 2013, p. 49). Minėto Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnis konstruotas iš paprastos sudėties ir kvalifikuotos, t. y. 1 dalyje savavaldžiavimo sudėtis apibrėžiama taip: kas nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams, o 2 dalyje – kas savavaldžiavo panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiam ar jo artimam asmeniui. Būtinai baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą požymis yra ir didelė žala nukentėjusiojo teisėms ar (ir) teisėtiems interesams. Įstatymas nepateikia kriterijų didelės žalos mastui nustatyti, todėl kiekvienu konkrečiu atveju apie jos turinį ir dydį sprendžia teismas, atsižvelgdamas į savavališkų veiksmų pobūdį, padarytos turtinės žalos piniginę išraišką, pažeistų teisių ir interesų svarbą bei kitas aplinkybes. Būtent didelės žalos požymio nustatymas identifikuoja savavališko (nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos) subjektinės

teisės vykdymo pavojingumą, būtiną baudžiamajai atsakomybei už tai kilti (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Siekiant suprasti teisinę savavaldžiavimo reikšmę, be kitą ko, reikia suvokti ir lingvistinę: lietuvių kalbos žodynas savavaldžiavimui (savavaldžiauti) sąvokos nepateikia, vietoje to, yra dedama nuorodą į savavalės (savavaliauti) žodžio paaiškinimą. Pirmąja reikšme, žodis savavaliauti reiškia savavališkai, neteisėtai, neleistinais elgtis (pavyzdžiui: jis savavaliauja, nesilaiko įstatymų; tiek prieš sutarties sudarymą, tiek ir po jos švedų kariuomenė Lietuvoje elgėsi kaip užkariautame krašte, plėšikavo ir savavaliavo; išsiskirstę po pasaulį, velniai ėmė savavaliauti ir žmonėms daug blogą pridarė). Antrąja – būti pasileidusiam, nesuvaldomam, akiplėšiškai elgtis, šėlti (Lietuvių kalbos institutas, 2005). Taigi, iš esmės abi sąvokos apibrėžia tą patį – elgseną ne pagal nustatytas norma, o vidinės asmens valios vedamą išraišką.

Tuo tarpu kaip teisinė kategorija, savavaldžiavimas suvokiamas kaip savavališkas, t. y. nesilaikant įstatymo nustatytos tvarkos, teisės vykdymas (Fedosiuk, 2011, p. 259). A. Drakšienė savavaldžiavimo institutą kildina iš Lietuvos Respublikos Konstitucijos. Atkreipiant dėmesį į tai, jog pati Lietuvos Respublikos Konstitucija ir yra visos valstybės pamatas, sutiktina su A. Drakšienės vertinimu, juo labiau, turint omenyje Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulę, kurioje skelbiama prigimtinė žmogaus ir tautos teisė laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje, ir II skirsnį „Žmogus ir valstybė“ bei jo 18 straipsnį skelbiantį, jog žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtines. Fundamentalus Konstitucijos ir jos pagrindu kuriamos konstitucinės tvarkos, konstitucingumo principas: valstybė įpareigota ginti ir saugoti žmogaus teises. Tačiau asmens teisių įgyvendinimas galimas tik įstatymų nustatyta tvarka, nepažeidžiant kitų asmenų teisių ir teisėtų interesų. <...> Savavališkas savo tikrų ar tariamų teisių įgyvendinimas prieštarauja šalyje nustatytai valdymo tvarkai (Drakšienė, 2001, p. 95).

Dar daugiau, Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas taip pat pažymėjo, jog nustatant atsakomybę už neteisėtos veikos padarymą itin didelės svarbos turi Konstitucijoje įtvirtinti ar iš jos tiesiogiai kylantys lygybės įstatymui, teisingumo ir humanizmo principai. Priimamo įstatymo vertinimas per šių principų prizmę gali padėti tinkamai išreikšti teisės normos turinį, teisingai įvertinti nustatomas teises pasekmes, išvengti galimų prieštaravimų tiek teisės šakos, tiek teisės sistemos atžvilgiu (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas). Tokiu būdu, teisinė savavaldžiavimo samprata yra atskleidžiama prigretinant ją prie aukščiausiosios galios teisės akto – Lietuvos Respublikos Konstitucijos.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalis yra laikoma mažiau pavojinga už 2 dalį, todėl vadovaujantis minėto straipsnio 3 dalimi, galima suprasti, kad įstatymų leidėjas paliko galimybę pačiam nukentėjusiajam ar jo teisėtam atstovui, ar prokurorui nuspręsti vykdyti baudžiamąjį persekiojimą pagal savavaldžiavimo nusikaltimo 1 dalį, ar ne. Asmenims nusprendus informuoti atitinkamas institucijas apie padarytą nusikaltimą, nukentėjusysis turi pateikti skundą, jo atstovas – pareiškimą, o prokuroras – reikalavimą, t. y. pats inicijuoti ikiteisminį tyrimą. Taigi, pagrindinė savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtis laikoma mažiau pavojinga ir baudžiamasis persekiojimas pradeda gavus atitinkamų asmenų pranešimą.

Apibendrinant, lingvistinė ir teisinė savavaldžiavimo sąvokos analizė suponuoja, kad asmuo darydamas savavaldžiavimą elgiasi išimtinai pagal savo valią, veikia priešingai teisės nustatytoms normoms – pats vykdo teisingumą, t. y. nepagrįstai prisiima valstybės funkciją. Tai reiškia, asmuo vykdo ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kitos asmens tariamą teisę ir padaro žalą asmens teisėms ar teisėtiems interesams nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos.

1.2. Savavaldžiavimo nusikaltimo kriminalizavimo tikslingumas

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją atitinkantį modelį, nusikalstamu turi būti įvardijamas (kriminalizuojamas) tik visuomenei pavojingiausias elgesys, o asmenims, pažeidusiems draudimą taip elgtis, skiriama intensyviausiai žmogaus teisės ribojanti ir visam gyvenimui stigmatizuojanti teisinės atsakomybės rūšis – baudžiamoji atsakomybė (Fedosiuk, 2016, p. 35-36). Tad baudžiamosios atsakomybės, kaip griežčiausios teisinės atsakomybės valstybėje, taikymas turi būti itin pasvertas ir pamatuotas.

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, jog teisinio reguliavimo raida baudžiamosios teisės srityje atsižvelgiant į visuomenėje vykstančius pokyčius pirmiausiai reiškiasi veikų kriminalizavimu ar jų dekriminalizavimu, t. y. tam tikros veikos pripažįstamos esančios nusikalstamos arba atsakomybė už jas pašalinama iš baudžiamųjų įstatymų. Veikų kriminalizavimo procesas siejamas su visuomenėje vykstančiais socialiniais reiškiniais, tačiau kriminalizuojant veikas ne visada yra įvertinamos kitų teisės šakų realios galimybės sureguliuoti ir apsaugoti tam tikrus visuomeninius santykius. <...> Siekiant užkirsti kelią neteisėtoms veikoms ne visuomet yra tikslinga tokią veiką pripažinti nusikaltimu, taikyti pačią griežčiausią priemonę – kriminalinę bausmę. Todėl kiekvieną kartą, kai reikia spręsti, pripažinti veiką nusikaltimu ar kitokiu teisės pažeidimu, labai svarbu įvertinti, kokių rezultatų galima pasiekti kitomis, nesusijusiomis su kriminalinių

bausmių taikymu, priemonėmis (administracinėmis, drausminėmis, civilinėmis sankcijomis ar visuomenės poveikio priemonėmis ir pan.) (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas).

Baudžiamieji įstatymai Lietuvoje visada buvo priimami ir skelbiami pirmiausia tam, kad tiek visuomenė, tiek individas galėtų žinoti, kas yra draudžiama, nusikalstama, ir atitinkamai orientuotų savo gyvenseną, o kartu tam, kad baudžiamoji justicija turėtų aiškius žmonių elgesio (o dabar ir juridinių asmenų funkcionavimo) teisinio vertinimo standartus, lemiančius tam tikrų socialiai reikšmingų faktų pripažinimą nusikalstamomis ar bent uždraustomis veikomis, ir atvirkščiai, nepavojinga elgsena ar veikla. Vadinasi, šie įstatymai adresuojami labai skirtingiems subjektams: pradedant žmonėmis, teturinčiais patį bendriausią supratimą apie baudžiamąją atsakomybę, ir baigiant teisininkais profesionalais, kurių pagrindinė misija kaip tik yra išmanyti ir taikyti baudžiamuosius įstatymus. Taip siekiama sukurti prielaidas tam, kad baudžiamoji teisė atsiskleistų visapusiškai, kad būtų įgyvendinamos visos jos funkcijos: informacinė, prevencinė, represinė ar dar kitokia, dėl kurių įvairovės teisės literatūroje nėra bendros nuomonės (Bieliūnas, Švedas, 2013, p. 41). Vadinasi, baudžiamasis įstatymas yra lyg riba pagal kurią asmuo turėtų orientuoti savo elgseną, peržengus šią ribą, teoriškai kyla baudžiamoji atsakomybė (esant visoms jos sąlygoms). Visgi, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnis nėra tikslus ir informatyvus tiek, jog nekiltų jokių abejonių atribojant nusikaltimą nuo kitų teisės pažeidimų.

Šiuo metu savavaldžiavimas Lietuvos teisiniame reguliavime yra įtvirtintas tiek Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse, tiek Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodekse (Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, 2015), tai reiškia, kad savavaldžiavimo veika yra laikoma pavojinga tiek, jog valstybė jos užkardymui yra pasirengusi įjungti ir įjungia represinį aparatą. Tiesa, požymis, atribojantis baudžiamąją atsakomybę nuo administracinio nusižengimo yra padiktuotas savavaldžiavimo nusikaltimo dispozicijoje: „tas, kad nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė <...> teisę ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams“. Taigi, didelė žala asmens teisėms ar teisėtiems interesams padeda atriboti baudžiamąją atsakomybę nuo administracinio nusižengimo, nesant didelės žalos požymio, veika nėra laikoma baudžiama ir taikoma administracinė atsakomybė.

Teisės mokslininkų tarpe yra kritikuojamas savavaldžiavimo kaip *ultima ratio* priemonės tikslingumas. O. Fedosiuk nuomone, savavaldžiavimo norma turi specifinę reikšmę baudžiamojo kodekso specialiosios dalies sistemoje, nes gali pakeisti įvairias kitas nusikalstamas veikas. Teisės vykdymo aplinkybė keičia juridinį veikos turinį ir veiksmai,

kurie paprastai traktuojami kaip turto prievartavimas, plėšimas, vagystė, neteisėtas laisvės atėmimas, garsinimas nužudyti ar sunkiai sutrikdyti sveikatą, nežymus sveikatos sutrikdymas ar fizinio skausmo sukėlimas, turto sunaikinimas arba sugadinimas ir kt. įgauna savavaldžiavimo požymių. Kitas savavaldžiavimo specifinis aspektas – ši norma kriminalizuoja teisės turėtojo, veikiančio teisinio ginčo sąlygomis, veiksmus. Tokiems ginčams spręsti įstatymai numato civilinio, o santykių su valstybe srityje – administracinio proceso normas, kurios taikomos nustatyti, kuri šalis teisi ir kaip turi būti kompensuojama padaryta žala (Fedosiuk, 2011, p. 492). Vadinasi, savavaldžiavimo nusikaltimo norma tikėtina gali būti inkriminuojama netiksliai, t. y. ne faktiškai padarytai veikai, pavyzdžiui vietoje turto prievartavimo prisidengiant teisės vykdymo aplinkybe inkriminuojamas savavaldžiavimas. Tai reiškia, kad savavaldžiavimo nusikaltimo požymiai turi būti tiek aiškūs, jog nekiltų pagrįstų abejonių veikos atribojimo klausimu. Negana to, savavaldžiavimo nusikaltimu iš esmės yra kriminalizuojamas asmenų tarpusavio ginčas.

J. Namavičius yra pažymėjęs, kad bendra baudžiamųjų įstatymų ekspansija, kuomet kriminalizacija ėmė vis labiau apimti kuo įvairiausias gyvenimo sritis, virsdama ne tiek asmens individualaus poelgio vertinimo, kiek nepageidaujamų visuomenės reiškinių valdymo priemone (Namavičius, 2018). Pritartina mokslininkų pozicijoms, kadangi kilus asmenų tarpusavio ginčui ir nesant aiškaus savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties požymių informatyvumo, gali įsijungti valstybės represinis aparatas. Todėl savavaldžiavimo nusikaltimas turi turėti aiškius kriterijus, kada asmenų ginčas būtų laikomas nusikalstamu pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio normą ir kada ne.

D. Pranka pažymi, kad analizuojant, ar padaryta veika atitinka Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje numatyto nusikaltimo sudėtį, būtina atkreipti dėmesį, ar asmens pasirinktas veikimo būdas neatitinka vienos iš civilinių teisių gynimo priemonių – savigynos. <...> Pagrindiniai kriterijai, atskiriantys savavaldžiavimą ir savigyną, turėtų būti – teisėtumo/neteisėtumo bei didelės žalos požymiai. Manytina, kad esant tam tikriems, nedideliems savigynos pažeidimams ar jos ribų peržengimui, kaip ir numatyta Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, turėtų būti taikoma civilinė atsakomybė (t. y. turėtų pakakti tik šios teisinės atsakomybės rūšies) (Pranka, 2012, p. 179). Laikytina, kad sprendžiant asmenų tarpusavio konfliktą pirmiausiai turėtų būti atsižvelgiama į ne baudžiamuoju įstatymu reguliuojamas sritis. Tuo pačiu D. Pranka pažymi⁴, jog iš esmės savigyna pagal Lietuvos Respublikos civilinį kodeksą yra lyg teisėtas savavaldžiavimas. <...> Atskiriant nusikalstamą savavaldžiavimą nuo civilinės teisės pažeidimo, tiesiogiai

⁴ Plačiau apie tai D. Prankos daktaro disertacijoje „Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojoje teisėje“.

naudotinas nusikalstamos veikos pavojingumo kriterijus ir paskutinės priemonės (*ultima ratio*) principas. Esant abejonėms dėl veikos neteisėtumo civilinės teisės požiūriu, taip pat pavojingumo laipsnio ir didelės žalos požymio, prioritetas suteiktinas civilinėms pažeistų teisių atkūrimo priemonėms (Pranka, 2012, p. 179). Taigi, iš išdėstyto matyti, kad įvertinant asmenų tarpusavio ginčą, prioritetas suteiktinas kitoms, šiuo atveju – civilinėms – priemonėms ir vis tik esant abejonėms dėl veikos neteisėtumo – baudžiamosioms priemonėms.

Kaip pastebėjo G. Višinskis – visi paprasto savivaldžiavimo (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalis) ir civilinių teisių savigynos objektyvieji požymiai sutampa, kai civilinių teisių savigyna realizuojama aktyviais veiksmais, pažeidžiant savigynos įgyvendinimo sąlygas, ir tokia veika kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams padaroma didelė žala (Višinskis, 2014, p. 134). Taigi, siekiant įvertinti ar padarytas savivaldžiavimo nusikaltimas, pirmiausiai siūlytina įvertinti ar asmuo neveikė įgyvendindamas savo civilines teises. Tuo labiau, kad civilinė atsakomybė nepaneigia baudžiamosios atsakomybės .

Dar daugiau, pažymėtina, kad teisėje, praktinėje jos pusėje, egzistuoja lyg ir nematoma dirbtinė kriminalizacija, kuomet yra vykdomas baudžiamasis persekiojimas už veikas, kurios neturi savyje tokio pavojingumo laipsnio, jog būtų įtrauktos į baudžiamąjį kodeksą. Tai reiškia, kad persekiojimas vykdomas veikoms, kurias reguliuoja kitos teisės šakos, pavyzdžiui civilinė, administracinė. O. Fedosiuk yra pastebėjęs, kad esminė objektyvi sąlyga dirbtinei kriminalizacijai atsirasti yra pačių baudžiamųjų įstatymų turinys, tiksliau, nepakankama atskirų nusikalstamų definicijų kokybė (Fedosiuk, 2016, p. 37). Pritartina šiai O. Fedosiuk pozicijai, atsižvelgiant į šiame darbe nagrinėjamą savivaldžiavimo nusikalstamos veikos sudėtį, o būtent savivaldžiavimo nusikaltimo objektyviosios pusės požymių bei padarinių informatyvumo stoką.

Taigi, šiai dienai galiojantis savivaldžiavimo nusikaltimas ir už jį numatyta baudžiamoji atsakomybė, galima teigti, saugo nuo savavališko teisių įgyvendinimo. Visgi, vien savivaldžiavimo sampratos nepakanka atsakyti dėl savivaldžiavimo nusikaltimo kriminalizavimo tikslingumo, todėl šiame darbe savivaldžiavimo nusikaltimo sudėtis analizuojama per objektyviusius ir subjektyviusius požymius.

II. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO PAGRINDINĖS SUDĖTIES OBJEKTIVIEJI IR SUBJEKTIVIEJI POŽYMIAI

Norint įvertinant žmogaus veiksmus kaip galimai nusikalstamus, baudžiamajoje teisėje yra vartojamas nusikalstamos veiklos sudėties modelis, kurį sudaro susisteminta požymių visuma, reikšminga tam tikrai nusikalstamai veikai kvalifikuoti (Piesliakas, 2009, p. 189). Teisinėje aplinkoje yra žinoma, jog joks asmuo negali būti pripažintas kaltu nesant jam inkriminuojamo nusikaltimo visų sudėties požymių visumos. Lietuvos mokslinėje literatūroje paplitęs nusikalstamos veikos sudėties apibrėžimas, kad tai yra baudžiamajame įstatyme numatytų objektyvių ir subjektyvių požymių visuma (Pavilonis, 2003, p. 149). Paprastai tariant, nusikalstama veika turi turėti visus iš esmės jai būdingus komponentus – objektą, dalyką, objektyviąją pusę, subjektą bei subjektyviąją pusę. Negana to, tokią pozicija yra įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 2 straipsnio 4 dalyje, kuri skelbia, jog pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamajo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamajo nusižengimo sudėtį. Štai P. Veršekys pastebėjo, jog Lietuvos Respublikos baudžiamajo kodekso 33 straipsnio 3 dalyje vartojamas bendresnis, nusikaltimo ir baudžiamajo nusižengimo sudėčių terminus apjungiantis *nusikalstamos veikos terminas* – „[...] asmuo gali atsakyti pagal šį kodeksą tik tuo atveju, jeigu padarytoje veikoje yra kitos nusikalstamos veikos sudėtis“ (Veršekys, 2013, p. 23).

Išdėstytiems teiginiams antrina ir E. Bieliūnas, pažymėdamas, jog nusikaltimų ar baudžiamųjų nusižengimų sudėčių reikšmė atitinkamoms veikoms kvalifikuoti akivaizdi. Jos yra būtiniausi teisiniai faktų vertinimo standartai, taikomi atliekant ikiteisminį tyrimą ar nagrinėjant baudžiamąją bylą (Bieliūnas, 2017, p. 13-14). Taigi, sudėties požymiai veikia kaip taisyklės, atitinkami vertinimo standartai padedantys suprasti ar buvo padaryta nusikalstama veika bei leidžiančios ją kvalifikuoti. Atsižvelgiant į išdėstytą, toliau šiame rašto darbe bus apžvelgti savavaldžiavimo nusikalstamos veikos sudėties požymiai.

2.1. Objektas

Nusikalstamos veikos objektu bendrąja prasme yra įvardijami teisiniai gėriai arba visuomeniniai santykiai. Objektas bendrai yra apibūdinamas kaip teisinis gėris, vertybė, kuri yra saugoma baudžiamuoju įstatymu (Abramavičius, *et al.*, 2001, p. 162-166). Šiai minčiai iš esmės paantrino ir A. Vaišvila nagrinėdamas teisės pažeidimo sudėtį bei

pasisakydamas dėl teisės pažeidimo objekto – tai teisės normų saugomos asmeninės (biologinės), socialinės ir kitokios vertybės (asmens gyvybė, sveikata, garbė, orumas, turtinės, politinės ir kitokios asmens teisės, taip pat viešoji tvarka, politinė santvarka ir kt.), į kurias neteisėtai kėsinamasi (Vaišvila, 2004, p. 434). Iš išdėstyto tampa aišku, jog nusikalstamos veikos objektas yra teisinis gėris į kurį kėsinamasi. Tikslu, jog būtų tinkamai kvalifikuota atitinkama nusikalstama veika, būtina teisingai įvardinti nusikalstamos veikos objektą. Teisingas nusikalstamos veikos objekto nustatymas padeda išsamiau suvokti pačios veikos teisinę prigimtį, jos turinį ir formą, atskirti šias veikas nuo panašių nusikalstamų veikų bei kitų teisės pažeidimų (Abramavičius, *et al.*, 2001, p. 158-162).

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje numatytas savavaldžiavimo nusikaltimas, kaip jau minėta, yra įtvirtintas baudžiamojo kodekso XLII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai“. Atkreiptinas dėmesys, kaip pažymėjo V. Piesliakas, baudžiamosios teisės teorijoje teigiama, kad baudžiamojo įstatymo saugomos vertybės paprastai matyti iš skyriaus, kuriame yra tam tikras Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnis, pavadinimo (Piesliakas, 2009, p. 197). Vadinas šiuo atveju objektu galima būtų įvardinti valdymo tvarką. Lietuvos baudžiamosios teisės literatūroje nusikalstamos veikos valdymo tvarkai apibrėžiamos kaip pavojingos veikos, kuriomis kėsinamasi į įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytą valdymo tvarką, normalų valstybės ar savivaldos institucijų funkcionavimą, valdžios autoritetą bei asmens teises ir teisėtus interesus (Abramavičius *et al.*, 2000, Klimka *et al.*, 1974 cituota Višinskis, 2015, p. 64-65).

Lietuvių kalbos žodyne pirmąją reikšmę žodis valdymas suvokiamas kaip valdymas, socialinis valdymas, poveikis visuomenei, turint tikslą ją tvarkyti, tobulinti, kaip būtina kiekvienos visuomenės gyvavimo sąlyga (pavyzdžiui: lietuvininkai paėmė viso krašto valdymą į savo rankas; aš maloniai klausiau tavo gražių dainų ir dar klausysiu, bet valdymo reikaluose tu man ne patarėjas; vis est jo (Dievo) valdyme; pagarbinkim jo (Viešpaties) išmintį bei valdymą; Dovydas, davęs sūnui savo pamokslus, naudingus valdyme karalystės, pabengė amžių). Antrąją reikšmę valdymas yra kaip valdymo teisė (pavyzdžiui: valdymas tėviškės; žmogus taip seniai valdo raguočių šeimyną, kad jokia istorija neparodo to valdymo pradžios; vaikai karšino ir šėnavojo seniukus už žemės valdymą) (Lietuvių kalbos institutas, 2005). Taigi valdymas lingvistiškai gali būti suvokiamas keliomis reikšmėmis, visgi, nagrinėjant savavaldžiavimo objektą, labiausiai reikšminga yra tai, kad valdymas suvokiamas kaip trunkamasis procesas, kurio tikslas palaikyti tvarką, ją kontroliuoti – valdyti.

Pažymėtina, kad valdymo tvarkos turinio esmę sudaro teisinių santykių dalyvių teisės ir pareigos. Jos atsiranda normų pagrindu. Todėl teisinio santykio dalyvio subjektyvios teisės įgyvendinimas ir teisinės pareigos įvykdymas yra garantuotas galima valstybės prievarta (Drakšienė, 2001, p. 77). M. Römeris rašė: „Valdomi yra ne patys žmonės, bet žmonių sąmoningi, valingi ir tikslingi valstybės socialinės funkcijos ribose darbai; <...> socialinė įstatymų galia – numato įsakymą ir pasidavimą; <...> įsakymas ir pasidavimas numato valstybėje pagrindį jos dalyvių susiskirstymą į valdančiuosius ir valdomuosius.“ (Römeris, 1995 cituoja Drakšienė, 2001, p. 77). Be to, A. Abramavičius yra pažymėjęs, kad bendriausia prasme nusikaltimais valdymo tvarkai yra pažeidžiami valstybinės valdžios interesai valstybės valdymo srityje, t. y. valdymo sferoje išskylantys teisiniai santykiai tarp pareigūnų ar tarnautojų ir šalies gyventojų (Abramavičius, *et al.*, 2000, p. 7-9). Taigi, svarbu suvokti, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso XLII skyriuje „Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai“ bei 294 straipsnyje vieni teisinio santykio dalyviai yra valdantieji – valstybinių ir savivaldos institucijų darbuotojai, pareigūnai, kiti – valdomieji, t. y. fiziniai asmenys. Pastarųjų nevykdymas arba netinkamas įstatyme numatytų pareigų vykdymas atsispindi nusikaltimuose valdymo tvarkai (Drakšienė, 2001, p. 77). Vadinasi, iš nurodyto galima matyti, kad savavaldžiavimo nusikalstama veika yra kėsinama ne į bet kokią teisinį gėrį, o būtent į valstybės valdymą, o tai reiškia – valdžios organų kuriamą valstybės ir jos piliečių valdymą, kuris be kitą ko yra paremtas teisės aktais ir/ar bendraisiais teisės principais, moralinėmis nuostatomis.

Savavaldžiavimo objektą plačiau yra nagrinėjusi A. Drakšienė, kuri, beje, ir paaiškino šiek tiek detaliau, iš ko susideda valdymas: pagrindiniu tiesioginiu šio nusikaltimo objektu reikėtų laikyti valstybėje įstatymais ir kitais teisės aktais nustatytą asmens teisių ir pareigų realizavimo tvarką, o papildomu – konkrečias fizinių ar juridinių asmenų teises ir teisėtus interesus (nuosavybė, laisvė, sveikata ir pan.). Kartu pabrėžtina, kad tarp kaltininko ir nukentėjusiojo teisės ir pareigos gali atsirasti iš Lietuvos Respublikos įstatymų numatytų pagrindų, taip pat iš fizinių ir juridinių asmenų veiksmų, kurie nors ir nėra įstatymuose numatyti, bet pagal bendruosius civilinės teisės principus bei jų prasmę sukuria teises ir pareigas: iš įstatymuose numatytų sandorių, taip pat iš sandorių, nors įstatymuose nenumatytų, bet šiems neprieštaraujančių; iš administracinių aktų; kaip išradimų, mokslo, literatūros ir meno kūriniių sukūrimo rezultatas; dėl žalos padarymo kitam asmeniui, taip pat dėl turto įgijimo ar sutaupymo kito asmens lėšų sąskaita be pakankamo pagrindo ir kt. (Drakšienė, 2001, p. 96). O štai kiek abstrakčiau dėl savavaldžiavimo objekto pasisakyta teisės doktrinoje – pagrindiniu objektu laikytina įstatymais ir kitais teisės aktais nustatyta asmens teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarka.

Teisių ir pareigų atsiradimo ir jų įgyvendinimo pagrindus Lietuvos Respublikoje reglamentuoja Konstitucija, Civilinis kodeksas ir kiti įstatymai. Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių (Konstitucijos 28 straipsnis) (Fedosiuk, 2010, p. 492). Taigi, savavaldžiavimo sudėtis neapsieina neapibrėžiant teisių ir pareigų atsiradimo ir įgyvendinimo rėmų, kurių, be kitų Lietuvos Respublikos įstatymų, plačiausias ir bendriausias – Lietuvos Respublikos Konstitucija, kurioje įtvirtintos prigimtinės žmogaus teisės ir laisvės. Tad savavališkas teisių įgyvendinimas pažeidžia ne tik norminius teisės aktus, bet aukščiausią galią turinčio šalies teisės akto – Konstitucijos nuostatas.

Kaip jau buvo užsiminta, savavaldžiavimo nusikaltimo papildomas objektas – tai įvairūs teisiniai gėriai – žmogaus sveikata, laisvė, nuosavybė ir kitos turtinės teisės bei interesai. (Panevėžio apygardos teismo 2016 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pavyzdžiui, savavaldžiavimo papildomas objektas – nuosavybė yra saugoma ne tik aukščiausios galios įstatymu – Lietuvos Respublikos Konstitucijos 23 straipsniu, skelbiančiu, jog „Nuosavybė neliečiama. Nuosavybės teises saugo įstatymai. Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama“, bet ir Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 17 straipsniu – „1. Kiekvienas turi teisę tiek vienas, tiek kartu su kitais turėti nuosavybę. 2. Iš nieko nuosavybė negali būti savavališkai atimta“ (Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1948). Pavyzdys, kuomet asmenys savavaldžiaudami pasikėsino ne tik į valdymo tvarką, kaip pagrindinį objektą, bet ir sveikatą, laisvę kaip papildomus objektus: 2020 m. lapkričio 12 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartimi buvo atmesti kasatorių skundai dėl bylos nutraukimo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje ir paliktas galioti nuosprendis, kuriuo R. Š. ir A. V. pripažinti kaltais ir nuteisti už tai, kad veikdami bendrininkų grupe padarė šias Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje nustatytas nusikalstamas veikas: *1.1.<...> pastato penktajame aukšte A. V. panaudojo fizinį smurtą <...> padarė sužalojimus, vertinamus kaip nežymus sveikatos sutrikdymas, abu reikalavo pasakyti, kur T. A. bendrininkai, A. V. išsitraukė šaunamąjį ginklą, nukreipė jį T. A. į kojas ir grasino peršauti, <...>, vieną kartą iššovė į orą, abu nuvedė antrankiais surakintomis rankomis T.A. prie nenustatytos markės visureigio, A. V. atidarė bagažinę, liepė T. A. lipti vidun, <...>, įrėmęs jam į galvą ginklą, pagrasino nušauti, jeigu pajudės, taip abu nuvežė T. A. prieš jo valią į bendrabutį, A. V. sudavė <...> tariamam T. A. bendrininkui G. A. metaliniu vamzdžiu smūgį per galvą, taip sukėlė jam fizinį skausmą, o R.Š. kaltino T. A. ir G. A. brangaus įrenginio pastate sugadinimu ir*

pareikalavo, kad jie vestų pas neva trečiųjų bendrininką G. K., <...> ten nuėjus R. Š. toliau kaltino šiuos asmenis brangaus įrenginio sugadinimu, reikalavo žalos atlyginimo, <...> atėjęs T. A., G. A. ir G. K., reikalavo už neva sugadintą įrenginį per mėnesį sumokėti 100 000 Lt (28 962 Eur) kaip tariamos turtinės žalos atlyginimą, grasindami priešingu atveju juos išvežti į Vilnių ir parduoti kaip prostitutas lytinėms paslaugoms teikti, bei liepė lapelyje surašyti savo asmens duomenis ir telefonų numerius, ketindami juos susirasti dėl tariamos žalos atlyginimo, taip panaudodami fizinę ir psichinę prievartą padarė nukentėjusiųjų T. A., G. A. ir G. K. teisėms ir teisėtiems interesams didelę žalą. 1.2. <...> A. V. sudavė smūgį metaliniu vamzdžiu R. B. į pilvą, taip sukėlė fizinį skausmą, R. Š. reikalavo atlyginti tariamai padarytą 100 000 Lt (28 962 Eur) žalą dėl vagystės ir turto sugadinimo bei 10 000 Lt (2896,20 Eur) dėl įvykio metu susižalojusio E. Š., <...> R. Š. pagriebė jį už kelnių gumos, jėga nutempė prie visureigio „Mitsubishi Pajero“ ir stūmė į bagažinę, grasindamas, kad nuveš į Vilnių ir parduos į klubą ar viešnamį gėjams, kur jis padirbs ir taip atiduos pinigus, o A. V. <...> sukėlė fizinį skausmą, <...> R. Š. vežiojo R. B. automobiliu, taip neteisėtai atėmė jam laisvę, <...> reikalavo užpildyti vekselius, A. V., stovėdamas už nugaros ir rankoje laikydamas metalinį strypą, grasino sulaužyti kojas, taip vertė R. B. parašyti du vekselius dėl 10 000 Lt (2896,20 Eur) ir 40 000 Lt (11 584,80 Eur) sumos, o nukentėjusiajam nepabaigus rašyti antro vekselio ir bandant bėgti, R. Š. jį pargriovė ant žemės <...> nežymiai sutrikdė jam sveikatą, po to, laikydami už rankų, nusivedė R. B., panaudodami psichinę prievartą privertė jį pasirašyti vekselį, taip padarė nukentėjusiojo R. B. teisėms ir teisėtiems interesams didelę žalą. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitas pavyzdys, kuomet buvo pasikėsintą į tuos pačius papildomus objektus – sveikatą, laisvę – matyti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 14 d. nutartyje, kurioje, dalyje dėl veikos kvalifikavimo, buvo paliktas apeliacinės instancijos teismo nuosprendis, kuriuo veika iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 181 straipsnio 2 dalies buvo perkvalifikuota į 294 straipsnio 2 dalį, kadangi V. B., D. V., K. A. ir nenustatytas asmuo, iš anksto susitarę ir veikdami bendrininkų grupe, neturėdami teisėto pagrindo, prisidengdami kito asmens – A. R. ginčijamomis turtinėmis pretenzijomis dėl neva nekokybiškai ir nevisiškai atlikto buto remonto, aiškiai peržengdami ginčijamų turtinių pretenzijų ribas, atvirai kitų asmenų naudai vertė nukentėjusįjį G. G. perduoti turtą, t. y. <...> patekę į butą <...> reiškė pretenzijas <...> rankomis ir kojomis sudavė nenustatytą smūgių skaičių G. G. į įvairias kūno vietas, naudojo psichinį smurtą – K. A. demonstratyviai žongliravo peiliu, <...> pagriebė iš nukentėjusiojo rankų mobiliojo ryšio telefoną <...> prievarta išvedė nukentėjusįjį iš buto ir įsodino į nenustatytą automobilį <...> automobilyje draudė stebėti,

kur vežamas, nuvežė į mišką <...> virve pririšo nukentėjusįjį prie medžio, naudodami psichinę prievartą – grasino nukentėjusįjį nušauti, prieš jo artimus asmenis panaudoti seksualinę prievartą ir fizinį smurtą, K. A. demonstratyviai žongliravo peiliu, V. B. grasino nusišlapinti jam į burną, reikalavo nepranešti policijai, <...> bendrais veiksmais padarė nesunkų sveikatos sutrikdymą <...> panaudodami psichinį ir fizinį smurtą, sunaikindami turtą ir atimdami nukentėjusiajam laisvę. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, šiuo atveju galima pamatyti, kad savaldžiavimo nusikaltimu buvo pasikėsinta ne tik į pagrindinę įstatymo saugomą vertybę – valdymo tvarką (teisės aktais nustatytą asmenų teisių ir pareigų įgyvendinimo tvarką), bet ir papildomas – žmogaus sveikatą, laisvę. Šioje vietoje reikšminga tai, kad kėsinamasi į papildomą objektą gali būti tik tuo atveju, jei pirmiau darant nusikalstamą veiką - savavaldžiavimą, kėsinamasi į pagrindinį objektą – valdymo tvarką.

Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą, darytina išvada, kad pagrindiniu savaldžiavimo nusikaltimo objektu yra įstatymais nustatytos ginčijamų arba pripažįstamų, bet nerealizuotų savo ar kito asmens tikrų ar tariamų teisių įgyvendinimo tvarka, kadangi įstatymai ir kiti teisės aktai yra sudėtinė valstybės valdymo dalis, kuriais yra realizuojamos asmenų teisės ir pareigos. Tuo tarpu papildomais savavaldžiavimo nusikaltimo objektais reikėtų laikyti konkrečias ir fizinių, ir juridinių asmenų teises ir teisėtus interesus, kadangi darant savavaldžiavimo nusikaltimą yra paveikiamos konkrečios saugomos vertybės – nuosavybė, sveikata, laisvė ir kt.

2.2. Objektvioji pusė

A. Drakšienė yra pažymėjusi, kad pagal konstrukciją savavaldžiavimo sudėtis yra <...> apibūdinama tam tikrų požymių visuma. <...> Todėl objektyviajai šio nusikaltimo pusei atskleisti yra būtina išanalizuoti veiką, pasekmes ir priežastinį ryšį (Drakšienė, 2001, p. 96). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuodamas praktiką yra pažymėjęs, kad savavaldžiavimo numatyto Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalyje, objektyvieji požymiai pasireiškia: 1) pavojinga veika – nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos savavališku savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės, kuri ginčijama arba pripažįstama, bet nerealizuojama, vykdymu; 2) pavojingais padariniais – didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams kilimu; 3) priežastinio ryšio tarp padarytos veikos ir kilusių padarinių buvimu. <...> Jeigu nėra bent vieno iš šių požymių, baudžiamasis įstatymas, t. y. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalis, negali būti taikomas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje

byloje). Vadinasi, savavaldžiavimo veikos objektyvioji pusė pasireiškia veika, padariniais ir priežastiniu ryšiu tarp veikos ir padarinių. Siekiant suvokti savavaldžiavimo nusikaltimo objektyviuosius požymius, iš esmės, galima dekonstruoti savavaldžiavimo nusikalstamos veikos dispoziciją.

Veika. Baudžiamosios atsakomybės pagrindu gali būti tik toks nusikalstamas elgesys, kuris pasireiškia konkrečia žmogaus veika, o ne antivisuomeninėmis žmogaus savybėmis, jo mintimis, įsitikinimais ar ketinimais, už kuriuos, kad ir kokie būtų pavojingi, nėra baudžiama tol, kol jie nerealizuojami išorine žmogaus veikla (Aliukonienė, 2013, p. 22). Kasacinėje praktikoje ne kartą pabrėžta, kad baudžiamoji teisė nėra formali, ji nustato atsakomybę tik už pavojingas veikas, o ne formalius pažeidimus (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Nusikalstama veika gali būti nagrinėjama įvairiais aspektais: kaip atitinkamas žmogaus poelgis, kaip socialinio gyvenimo reiškiny, kaip asmens savybių, jo charakterio bruožų pasekmė. <...> Baudžiamoji teisė apsiriboja nusikalstamos veikos nagrinėjimu teisiniu aspektu, t. y. baudžiamajai teisei yra reikšmingas nusikalstamos veikos kaip atitinkamo poelgio požymių atskleidimas ir jų formalizavimas įstatyme. Šiuo aspektu nusikalstama veika – sąmoningas ir valingas, pavojingas, priešingas teisei žmogaus elgesys išoriniame pasaulyje (Abramavičius, 2004, p. 86). Nederėtų pamiršti, jog tokia elgesio forma yra skirstoma į aktyviąją, kuri reiškia veikimą bei pasyviąją – neveikimą.

Savavaldžiavimo nusikalstamoje veikoje (paprastoje (pagrindinėje) sudėtyje) veika pasireiškia kaip savavališkas, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos, ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos savo ar kito asmens tikros ar tariamos teisės vykdymas. Kvalifikuotoje sudėtyje veikia pasireiškia analogiškai kaip ir prieš tai minėta, tačiau papildomai prisideda fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas⁵. Įgyvendindami savo teises bei vykdydami pareigas asmenys turi laikytis įstatymų, gerbti bendro gyvenimo taisykles ir geros moralės principus bei veikti sąžiningai, laikytis protingumo ir teisingumo principų. Draudžiama piktnaudžiauti savo teise, t. y. draudžiama įgyvendinti civilines teises tokiu būdu ir priemonėmis, kurios be teisinio pagrindo pažeistų ar varžytų kitų asmenų teises ar įstatymų saugomus interesus ar darytų žalos kitiems asmenims arba prieštarautų subjektinės teisės paskirčiai. Žalos padarymas kitiems asmenims piktnaudžiaujant teise yra pagrindas taikyti civilinę atsakomybę. Jeigu asmuo piktnaudžiauja subjektine teise, teismas gali atsisakyti ją ginti (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.137 straipsnis). Atkreipiant dėmesį į tai, kad veika pasireiškia asmens valios išreiškimu, turinčių asmeninių

⁵ Plačiau žiūrėti III-joje šio rašto darbo dalyje.

pagrindų (savavališkai) bei veikiant nesilaikoma teisės aktų (kaltininko elgesio forma pažeidžia nustatytas normas), darytina pagrįsta išvada, kad savavaldžiavimo nusikaltimas yra padaromas aktyviais veiksmais.

Teisės vykdymo savavališkumas teisės doktrinoje aiškinamas taip, kad kaltininkas piktnaudžiauja savo teise arba pasirenka tokį teisės įgyvendinimo būdą, kuris neatitinka geros moralės, bendro gyvenimo taisyklių gerbimo, sąžiningumo, protingumo ar teisingumo principų. Taip veikdamas asmuo tarsi imasi pats vykdyti teisingumą, pavyzdžiui, nesikreipdamas į teismą jėga atima iš skolininko turtą arba verčia šį įvykdyti prievolę naudodamas prievartą, be teismo sprendimo jėga iškeldina iš buto ten gyvenančius nuomininkus, kurie delsia išsikeldinti geruoju, sugriauna kito asmens ūkinį pastatą, kuris trukdo naudotis nekilnojamuoju turtu <...> nesutaręs su buvusiu sutuoktiniu, slapta paima savo žinion vaiką, ir pan. Apie savavališkai įgyvendinamos turinės teisės dydį sprendžiama atsižvelgiant į Lietuvos Respublikos civilinio kodekso normas, reguliuojančias civilinės atsakomybės klausimus. Kai asmuo savavališkai įgyvendina turtinę teisę, sąmoningai akivaizdžiai viršydamas šios teisės apimtį, kaltininkui inkriminuotinas atitinkamas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnis, numatantis atsakomybę už turtinį nusikaltimą (Fedosiuk, 2010, p. 493). Aiškus pavyzdys, kuomet asmuo nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, panaudodamas fizinę ir psichinę prievartą, savavališkai vykdė ginčijamą, bet nerealizuotą kito asmens tikrą teisę ir padarė didelę žalą asmenų teisėms ir teisėtiems interesams matyti Vilniaus apygardos teismo, apeliacinės instancijos, 2021 m. vasario 25 d. nutartyje, kurioje buvo atmestas nuteistojo apeliacinis skundas ir pirmosios instancijos teismo nuosprendžio dalis dalyje dėl nusikalstamos veikos padarymo palikta nepakeista. Byloje asmuo nuteistas už tai, kad nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, panaudodamas fizinę ir psichinę prievartą, savavališkai vykdė ginčijamą, bet nerealizuotą kito asmens tikrą teisę ir padarė didelę žalą asmenų teisėms ir teisėtiems interesams⁶. Byloje

⁶ A. R. žinodamas, kad bute, <...>, dėl kurio vyksta teisminis ginčas, gyvena nepilnametė M. L., Ž. L. ir O. R., pagal buto savininkės I. A. 2018 m. balandžio 12 d. pasirašytą ir notaro patvirtintą įgaliojimą atstovauti šios interesams ir atlikti įvairius teisinius veiksmus, susijusius su šio buto disponavimu, siekdamas iškeldinti bute gyvenančius asmenis – nepilnametę M. L., Ž. L. ir O. R., 2018 m. balandžio 22 d., apie 11.00 val., atėjęs į buto ginčo kambarį, kuriame buvo nepilnametė M. L. ir Ž. L., tyčia, panaudodamas fizinę ir psichinę prievartą, eidamas į kambarį, kūnu nustumė jam kelią į kambarį užstojusią nepilnametę M. L., o užėjęs į kambarį, pareikalavęs nustoti jį filmuoti, atsisėdo ant sofos kampo šalia nukentėjusiojo Ž. L., priešais jį tebefilmavusią nukentėjusiąją M. L. ir dešine ranka sugriebęs už Ž. L. rankos laikyto mobiliojo ryšio telefono, šį atėmė ir atsistojęs eiti link kambario balkono, nukentėjusiajai nepilnamei prašant grąžinti jos tėvo telefoną, dešine ranka ją atstūmė į pilvo sritį. <...> A. R. sugadino bendrą nukentėjusiosios O. R. 237,19 Eur vertės turtą. Šiais savo veiksmais buto gyventojams – nukentėjusiesiems sudarė sąlygas dėl kurių šie negalėjo tenkinti savo poreikių, naudotis savo asmeniniais daiktais, buvo apsunkintas jų gyvenimas ginčijamoje buto dalyje. Šie A. R. veiksmai kvalifikuoti kaip nusikaltimas, numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje. Savavaldžiavimo nusikalstama veika šioje byloje pasireiškė tuo, kad nuteistasis A. R., žinodamas, kad bute, <...>, Vilniuje, dėl kurio civilinėje byloje vyksta teisminis ginčas, gyvena nepilnametė M. L., Ž. L. ir O. R., pagal buto savininkės I. A. 2018 m. balandžio 12 d. pasirašytą ir notaro patvirtintą įgaliojimą veikdamas šios interesais, siekdamas, nesilaikant įstatymų

nuteistojo tikslas buvo būtent nukentėjusiųjų iškeldinimas, o veika pasireiškė nukentėjusiųjų įbauginimu, apribojant sąlygas netrukdomai tenkinti savo poreikius, netrukdomai naudotis gyvenamuoju butu (Vilniaus apygardos teismo 2021 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Iš Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio dispozicijos matyti, kad kaltininkas veikdamas nusikalstamai, t. y. savavaldžiaudamas vykdo subjektinę teisę. Tokia subjektinė teisė, kurią kaltininkas įgyvendina savavališkai, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos, gali ir turi turėti tam tikrą objektyvų pagrindą. Tai reiškia, kad tokia subjektinė teisė gali priklausyti konkrečiam asmeniui. Jei tokia subjektinė teisė apskritai nėra suteikta, tai ji neturi objektyvaus pagrindo ir asmuo už savavaldžiavimą neturėtų atsakyti (Višinskis, 2015, p. 196). Pažymėtina, kad subjektinės teisės yra reglamentuotos, įskaitant, tačiau neapsiribojant, kaip jau anksčiau minėta, Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, o būtent jo 1.136 straipsnyje⁷. O taip pat Lietuvos Respublikos darbo kodekso 34 straipsnio 1 dalyje (Lietuvos Respublikos darbo kodeksas, 2016)⁸. Tokia subjektinė teisė tiek teisės doktrinoje (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentare) (Fedosiuk, 2010, p. 492), tiek kai kurių mokslininkų tarpe, pavyzdžiui P. Kujalio (Kujalis, 2014, p. 288). yra vadina „tikrąja teise“, t. y. teisė yra realiai egzistuojanti, jei yra grindžiama tikru teisiniu pagrindu. Iš duotojo galima daryti pagrįstą išvadą, kad asmuo darydamas savavaldžiavimo nusikaltimą gali įgyvendinti ne tik minėtąsias civilines ar darbo

nustatytos tvarkos, iškeldinti bute gyvenančius asmenis <...> savavališkai vykdė ginčijamą, bet nerealizuotą kito asmens tikrą teisę ir padarė didelę žalą asmenų teisėms ir teisėtiems interesams.

⁷ Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.136 straipsnis numato, kad civilinės teisės ir pareigos atsiranda šio kodekso ir kitų įstatymų numatytais pagrindais, taip pat iš fizinių asmenų ir organizacijų veiksmų, kurie nors ir nėra įstatymų numatyti, bet pagal civilinių įstatymų bendruosius pradmenis bei prasmę sukuria civilines teises ir pareigas. Vadovaujantis šio straipsnio 1 dalimi, civilinės teisės ir pareigos atsiranda:

1) iš šio kodekso ir kitų įstatymų numatytų sutarčių ir kitokių sandorių, taip pat, nors įstatymų ir nenumatytų, bet jiems neprieštarujančių sandorių; 2) iš teismų sprendimų; 3) iš administracinių aktų, turinčių civilines teises pasekmes; 4) kaip intelektinės veiklos rezultatai; 5) dėl žalos padarymo, taip pat dėl nepagrįsto praturtėjimo ar turto gavimo; 6) dėl įvykių ar veiksmų (veikimo, neveikimo), su kuriais įstatymai sieja civilines teises pasekmes.

⁸ Lietuvos Respublikos darbo kodekso 34 straipsnis numato, kad:

1. Kiekvienoje darbo sutartyje turi būti susitarta dėl darbo funkcijos, darbo apmokėjimo ir darbovietės.
2. Darbo funkcija gali būti laikomas bet kokių veiksmų, paslaugų ar veiklos atlikimas, taip pat tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbas. Darbo funkcija apibrėžiama darbo sutartyje, pareiginiuose nuostatuose ar darbo (veiklos) apraše. Darbuotojo prašymu informaciją apie susitartos darbo funkcijos turinį ir jos apimtį (darbo normą) ar darbo funkcijai keliamus reikalavimus darbdavys turi pateikti raštu per penkias darbo dienas nuo darbuotojo prašymo pateikimo darbdaviui dienos.
3. Darbo sutartyje šalys nustato darbo užmokestį per mėnesį (mėnesio algą) ar darbo valandą (valandinį atlygį), kuris negali būti mažesnis už Lietuvos Respublikos Vyriausybės patvirtintą minimaliąją mėnesinę algą ar minimalųjį valandinį atlygį. Darbo sutarties šalys gali suldyti ir dėl priedų, priemokų, premijų ar kitokio papildomo apmokėjimo pagal įvairias darbo apmokėjimo sistemas.
4. Darbdavys ir darbuotojas taip pat susitaria dėl darbovietės, kurioje savo darbo funkciją atliks darbuotojas. Darbo funkcijos atlikimo vieta gali nesutapti su darbovietės vieta. Jeigu darbuotojas neturi pagrindinės darbo funkcijos atlikimo vietos ar ji nėra nuolatinė, darbuotojo darbovieta laikoma ta darbovietė, iš kurios darbuotojas gauna nurodymus.

subjektines teises, bet ir bet kurias, įtvirtintas norminiuose teisės aktuose arba norminių aktų pripažįstamas.

Kaip jau žinoma, kaltininkas arba asmuo, kurio interesais kaltininkas veikia gali būti ne tik tikro teisinio santykio subjektu, bet ir tariamo. Baudžiamosios teisės doktrina tariamą teisę apibrėžia kaip objektyvaus pagrindo neturinčią ir tik asmens sąmonėje egzistuojančią teisę. Tiek teorijoje, tiek praktikoje tariama teisė siejama tik su pateisinama (sąžininga) asmens klaida. Todėl, pripažįstant tariamos teisės įgyvendinimo faktą, neleistina pagrindu laikyti vien tik kaltininko subjektyvų gyvenimo taisyklių ir teisingumo suvokimą, bet būtina nustatyti, kad jis negalėjo arba neturėjo suprasti nesant jokios realiai egzistuojančios teisės (Fedosiuk, 2010, p. 493). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad savavaldžiavimui būdinga tik pateisinama klaida, kai kaltininkas negalėjo ir neturėjo suprasti, kad realiai jokios subjektinės teisės neturi (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Pavyzdžiui Lietuvos Aukščiausiasis teismas vienoje byloje yra akcentavęs, kad nesant teisinio faktinio pagrindo tariamoms teisėms ir pareigoms, numatytoms CK 1.136 straipsnyje, atsirasti, piniginis reikalavimas (30 litų) nėra pakankamas požymis⁹, kad veika galėtų būti kvalifikuota pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Iš nurodyto darytina išvada, kad tariama teisė yra tada, kai asmuo sąžiningai klydo jai esant ir priklausant jam arba kitam asmeniui, kuriam jis atstovauja, kai iš tiesų tokios teisės nėra. Be to, teismai, nagrinėdami savavaldžiavimo bylas, kuriose asmuo sakosi manęs, buvęs įsitikinęs, kad teisės (tariamoms) buvimas yra pagrįstas turi įsitikinti tokiu pagrįstumu, o tai ne visada objektyviai įmanoma, negana to, teismai ne visuomet vienodai aiškina tariamos teisės vykdymą. Pripažįstant tariamos teisės įgyvendinimo faktą, negalima vertinti vien tik kaltininko subjektyvaus gyvenimo taisyklių ir teisingumo suvokimo, bet būtina nustatyti, kad jis negalėjo arba neturėjo suprasti, jog jokios realiai egzistuojančios teisės nėra (Višinskis, 2015, p. 103). Atsižvelgiant į tai, tariamos teisės buvimas yra kritikuotinas, kadangi negali būti objektyviai patikrintas.

Pažymėtina, jog taip pat gali būti įgyvendinamos – ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės. Ginčijamos teisės vykdymas yra tuomet, kai kaltininkas

⁹ pagal teisiamejame posėdyje duotus nukentėjusiojo V. J. parodymus skolos santykiai dėl atsiskaitymo už radinį pasibaigė prieš daug laiko (konkretus laikas nenurodytas), jokių įsipareigojimų jis neturėjo. Šio nukentėjusiojo teiginio įvykio veiksmų seka nepaneigia – viešoje vietoje kaltinamajam pareikalavus 30 Lt tuoj sekė fizinė prievarta ir grumtynės. Taigi 30 Lt reikalavimas nagrinėjamu atveju nėra pakankamas požymis, kad veika galėtų būti kvalifikuota pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalį. Savavaldžiavimui svarbu dėl ko naudojamas smurtas – ar tam, kad įgyvendinti savo tariamą teisę, ar keršto bei panašiais tikslais. Reikėjo nustatyti, kokie poreikiai ir vidinės paskatos skatino A. B. nusikalsti.

įgyvendina jo manymu turimą teisę, kurios auka nepripažįsta arba pripažįsta iš dalies. Pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės vykdymas yra, kai kaltininkas įgyvendina turimą teisę, kurią pripažįsta, tačiau atsisako vykdyti auka (Kujalis, 2014, p. 289). Vienu atveju nukentėjęs asmuo nepripažįsta kaltininko teisės ir atsisako vykdyti jo reikalavimą, kitu atveju, nors ir pripažįsta kaltininko teisę, tačiau irgi atsisako ar delsia ją įvykdyti. Taigi ir ginčijamos, ir pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės atveju tarp kaltininko ir nukentėjusio asmens kyla ginčas dėl kaltininko tikros ar tariamos teisės patenkinimo, t. y. nukentėjęs asmuo nesutinka patenkinti kaltininko ar jo atstovaujamo asmens teisės. Manytina, kad ginčijamos teisės požymis apima pripažįstamos, bet nerealizuotos teisės požymį, kadangi formuluotė „nepripažįsta arba pripažįsta tik iš dalies“ reiškia, kad ginčijamos teisės dalis taip pat gali būti pripažįstama ir kad kaltininkas nesutinka (ginčija) dėl pačios teisės ar jos įgyvendinimo tvarkos (pavyzdžiui, pripažįsta skolą, tačiau nesutinka ją sumokėti tuoj pat) (Višinskis, 2015, p. 100). Šioje vietoje sutiktina su G. Višinskio išsakyta nuomone, kadangi manytina, jog sąvokos ginčytina ir pripažįstama, bet nerealizuota lingvistiškai iš esmės gali būti tapačios.

Padariniai ir priežastinis ryšys tarp veikos ir padarinių. Natūraliai taip jau yra, kad kiekvienas veiksmas sukelia kažkokius padarinius (atoveiksmį), tačiau suprantama, kad tokia eiga neegzistuoja be ryšio tarp veiksmo ir sukeltų padarinių. Analogiškai yra ir baudžiamojoje teisėje, o žala kuri atsiranda nusikalstama veika kėsiantis į baudžiamojo įstatymo saugomus teisinius gėrius, vadinama nusikalstamais padariniais (Aliukonienė, 2013, p. 23). Savavaldžiavimo nusikalstamos veikos straipsnio dispozicijoje įtvirtinta <...> ir padarė didelės žalos asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Iš to išplaukia, kad būtinas savavaldžiavimo požymis yra didelė žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams, be kitą ko, ji ir yra laikytina šio nusikaltimo padariniu. Pažymėtina, kad didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams būtinas požymis yra ne tik pagrindinės sudėties elementas, bet ir kvalifikuotos.

Akcentuotina, kad įstatymas nepateikia kriterijų didelės žalos mastui nustatyti, todėl kiekvienu konkrečiu atveju apie jos turinį ir dydį sprendžia teismas, atsižvelgdamas į savavališkų veiksmų pobūdį, padarytos turtinės žalos piniginę išraišką, pažeistų teisių ir interesų svarbą bei kitas aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Iš šios kasacinio teismo nutarties galima suprasti, kad žala nėra siejama vien tik su materialine jos išraiška. Vadinasi, žala gali būti tiek turtinė, tiek neturtinė. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta kas yra turtinė žala – asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę

neteisetų veiksmų. Piniginė žalos išraiška yra nuostoliai. Jeigu šalis nuostolių dydžio negali tiksliai įrodyti, tai jų dydį nustato teismas. Ir to paties kodekso 6.250 straipsnio 1 dalis numato, kad neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita, teismo įvertinti pinigais. Kasacinis teismas yra pabrėžęs, kad savavaldžiavimo padariniai, kaip didelė žala, turi būti konstatuojami ne formaliai, bet motyvuotai atskleidžiant jų pobūdį, turinį, pavojingumo laipsnį ir t. t. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Be to, padariniai – didelė žala – savavaldžiavimo nusikaltimo kvalifikuotos sudėties kontekste, kasacinės instancijos teismo praktikoje pripažįstama, kad atsižvelgiant į savavaldžiavimo, numatyto Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje, sudėties struktūrą, didelė žala laikytina ne tai, jog nukentėjusysis patiria tik diskomfortą dėl raginimo grąžinti skolą, bet, pavyzdžiui, tai, kad nukentėjusysis praranda saugumo jausmą, kad kaltininko veiksmais sukuriama bauginančio pobūdžio situacija (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas ne kartą nurodė, kad būtent didelės žalos požymio nustatymas identifikuoja savavališko (nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos) subjektinės teisės vykdymo pavojingumą, būtiną baudžiamajai atsakomybei už tai kilti. Kartu Aukščiausiais Teismas pabrėžė, kad šis požymis savavaldžiavimo baudžiamosiose bylose turi būti pagrįstas išsamia įrodymų analize, todėl nepritartina praktikai, kai įvairūs tarpusavyje kylantys nedidelio pavojingumo konfliktai ir teisiniai ginčai dirbtinai kriminalizuojami kaltinant vieną konflikto dalyvių nusikalstamu savavaldžiavimu, neanalizuojant, ar pakankamas padarytų veiksmų pavojingumas, neįvertinant kitų teisės šakų normų veiksmingumo atkuriant pažeistas teises. Tai neatitinka baudžiamųjų įstatymų paskirties (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Sutiktina su tokia kasacinio teismo formuojama praktika, kadangi baudžiamoji teisė yra kraštutinė priemonė (*ultima ratio*) ir taikyti griežčiausią atsakomybę už sąlyginai nedidelius pažeidimus prieštarautų bendriesiems teisės principams.

Duotuoju momentu didelė žala yra vertinamasis požymis ir kiekvienu atveju nustatinėjama individualiai įrodinėjimo priemonėmis. Pažymėtina, kad didelė žala yra esminis požymis atskiriantis baudžiamąją atsakomybę nuo kitų teisės pažeidimų, tačiau šis požymis dabartiniame savavaldžiavimo nusikaltimo reguliavime yra abstraktus. Todėl laikytina, kad įstatyme reikėtų numatyti ribas kada turtinė žala yra laikoma didele. Turtinė žala yra materialinė išraiška, tad manytina, savavaldžiavimo nusikaltimui galėtų būti

pritaikytinas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 212 straipsnis, kuris skelbia, kad didelė turtinė žala yra 150 MGL (7 500 eurų) dydžio sumą viršijanti žala. Tuo tarpu neturtinės žalos dydį palikti teismo diskrecijai, kadangi neturtinės žalos dydis nustatomas atsižvelgiant į aibę aplinkybių, tokių kaip: žalos pobūdį, žalos atstatymą/pašalinimą, pažeistus teisinius gėrius ir kt.

Be to, kasacinis teismas yra pažymėjęs, kad apie didelę žalą Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio prasme galima kalbėti tik tuo atveju, kai kaltininkai elgėsi neteisėtai, t. y. jų padarytuose veiksmuose yra Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 ar 2 dalyje numatytos veikos požymių – jie veikė savavališkai, pažeisdami įstatymais nustatytą tvarką ar naudojo smurtą. <...> Priežastinis ryšis baudžiamosiose bylose nustatomas ne tarp bet kokių kaltinamojo veiksmų ir objektyviai kilusių padarinių, o tik tarp neteisėtų kaltinamojo veiksmų, kurie yra nusikaltimo sudėties objektyvusis veikos požymis, ir kilusių padarinių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, tam, kad būtų galima kvalifikuoti savavaldžiavimo nusikalstamą veiką, yra būtinas ne tik be visų kitų anksčiau minėtų sudėties požymių buvimas – neteisėtas veikimas, bet ir didelės žalos požymis, kuris esmingai apibrėžia savavaldžiavimo veika padarytus padarinius. Pažymėtina, kad įstatymų leidėjui sukonkretinus didelės turtinės žalos ribas, laikant esant didelę žalą viršijančią 150 MGL dydį, būtų ne tik formuojama vienoda teismų praktika, tačiau būtų ir konkretūs kriterijai atribojantys savavaldžiavimo nusikaltimą nuo kitų teisės pažeidimų.

Paprastas savavaldžiavimas laikomas baigtu atsiradus baudžiamajame įstatyme numatytiems padariniams – didelei žalai asmens teisėms ar teisėtiems interesams. Todėl nusikaltimo baigtumui nėra būtina, kad asmuo būtų visiškai įvykdęs savo tikrą ar tariamą teisę. Pakanka to, kad kaltininkas būtų pradėjęs savavališkai vykdyti veiksmus, nukreiptus savo ar kito asmens tikrai ar tariamai teisei įgyvendinti, jeigu dėl jų kilo didelė žala kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams (Abramavičius, 2000 cituota Višinskis, 2015, p. 182-183). Taigi, savavaldžiavimo veika yra įstatymu uždraustas elgesys šiuo atveju atsispindintis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje, padariniai – didelė žala padaryta nukentėjusiajam (tiek turtinė, tiek neturtinė), o priežastinis ryšys esti tarp neteisėtų asmens veiksmų ir kilusių padarinių.

2.3. Subjektas

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 13 straipsnyje nurodyta, kad baudžiamoji atsakomybė kyla asmeniui, kuriam iki nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo padarymo buvo sueję šešiolika metų, o šio straipsnio 2 dalyje numatytais atvejais – keturiolika metų. Atsižvelgiant į tai, kad savavaldžiavimo nusikaltimas nėra įtrauktas į minėto straipsnio 2 dalį, atsakomybė už savavaldžiavimą galima asmeniui nuo šešiolikos metų amžiaus. Teisės doktrina dar papildo, jog savavaldžiavimo nusikaltimo subjektu gali būti pakaltinamas fizinis asmuo (Fedosiuk, 2010, p. 494). Tai atrodytų lyg savaime suprantamas dalykas, kadangi asmuo, nesuvokiantis savo elgesio ir jo valdymo bei iš jo galinčių išsivystyti pasekmių, neturėtų ir atsakyti už tai. Be to, tai įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 17 straipsnyje, kuriame pirmiausiai nurodyta koks asmuo yra laikomas nepakaltinamu – toks, kuris darydamas šio kodekso uždraustą veiką dėl psichikos sutrikimo negalėjo suvokti jos pavojingumo arba valdyti savo veiksmų. O antrojoje Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 17 straipsnio dalyje nurodyta, kad asmuo, teismo pripažintas nepakaltinamu, neatsako pagal šį kodeksą už padarytą pavojingą veiką.

Pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 2 straipsnio 3 dalis numato, kad viena pagrindinių baudžiamosios atsakomybės nuostatų yra tokia, jog pagal baudžiamąjį įstatymą atsako tik tas asmuo, kurio padaryta veika atitinka baudžiamojo įstatymo numatytą nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo sudėtį. Vadinasi, ne bet koks asmuo gali būti laikomas savavaldžiavimo subjektu, o tik toks, kurio padaryta veika visapusiškai atitinka savavaldžiavimo sudėtį – objektyviusius ir subjektyviusius požymius.

Be to, pažymėtina, kad Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas yra sukonstruotas taip, kad esant atvejams, kai už tam tikrą nusikalstamą veiką gali atsakyti ir juridinis asmuo, tai galima aiškiai matyti kodekso specialiojoje dalyje numatytoje konkrečios nusikalstamos veikos straipsnio dispozicijoje. Tokia nuostata yra reglamentuota Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnyje, kurio 2 dalis skelbia, kad juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai ar juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę:

- 1) atstovauti juridiniam asmeniui arba

2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba

3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą.

Visgi, atkreipiant dėmesį į tai, kad savavaldžiavimo nusikaltimo straipsnyje nėra dalies, kurioje būtų įtvirtinta juridinių asmenų atsakomybė už savavaldžiavimą, pagrįstai teigtina, kad subjektu gali būti tik pakaltinamas fizinis asmuo nuo šešiolikos metų amžiaus.

Šioje vietoje yra pastebėtina, jog nors Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje juridinio asmens atsakomybė nėra reglamentuota, teisės mokslininkai teigia, kad visgi juridiniai asmenys galėtų padaryti savavaldžiavimą ir baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą galėtų kilti ir juridiniams asmenims. G. Višinskis nagrinėdamas savavaldžiavimo subjektą, padarė išvadą, kad juridinių asmenų atstovai, siekdami patenkinti juridinių asmenų kreditorinius reikalavimus, kylančius iš juridinių asmenų vykdomos ūkinės veiklos, gali savavališkai, nesilaikydami įstatymų nustatytos tvarkos, įgyvendinti atstovaujama juridiniam asmeniui priklausančias subjektines teises. Tai reiškia, jog ir juridiniai asmenys galėtų padaryti savavaldžiavimą veikdami per savo atstovus, t. y. siejant juridinio asmens kaltę su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar interesais, kalte. <...> Nors baudžiamasis įstatymas už savavaldžiavimą nenumato juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės, tačiau ji galėtų būti numatyta (Višinskis, 2015, p. 196). Tai patvirtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartis byloje, kurioje savavaldžiavimo veika buvo daroma fizinio asmens veikiant juridinio asmens naudai ir interesais. *R. M. buvo kaltinamas tuo, kad 2008 m. rugpjūčio 28 d., tiksliau ikiteisminio tyrimo metu nenustatytu laiku, būdamas įmonės „L. ir K.“ savininku, savo darbo kabinete Kaune, (duomenys neskelbtini), savavališkai vykdė ginčijamą, tačiau nerealizuotą savo tikrą teisę. Įmonės vairuotojui V. B. jis nurodė, kad šis yra skolingas įmonei 11 200 eurų dėl Belgijos sostinėje Briuselyje su įmonės vilkiku padarytos avarijos bei prarastų gabenamų automobilių įsigijimo dokumentų. V. B. savo atsakomybę neigiant, R. M., pagal materialinės atsakomybės sutartį su juo turėdamas teisę reikalauti patirtų nuostolių atlyginimo, nesikreipė į teisėsaugos institucijas dėl šios teisės įgyvendinimo ar ginčo sprendimo, o panaudodamas psichinę prievartą, nukentėjusiajam neprisiėmus prievolės atlyginti įmonei nuostolius, grasindamas atleisti jį iš darbo ir padaryti taip, kad negautų kito darbo, jo sutuoktinei O. B. grasindamas atimti namą, „paleisti jį vėjais“, t. y. darydamas psichologinį spaudimą abiem nukentėjusiesiems, privertė V. B. pasirašyti paskolos raštelį, kad jis pasiskolino iš R. M. 11 200 eurų. R. M. byloje išteisintas nenustačius didelės žalos ir psichinės prievartos požymių, tačiau klausimas dėl subjekto tinkamumo, o būtent tai, kad R. M. veikė savo įkurto juridinio asmens naudai ir interesais, t. y. formaliai atitiko Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalį,*

nebuvo iškeltas. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Kitas pavyzdys, atskleidžiantis tokią pačią spragą, t. y. kai formaliai už nusikaltimą turėtų atsakyti juridinis asmuo, tačiau savavaldžiavimo nusikaltime tokia atsakomybė nėra numatyta – *D. Ž. buvo kaltinama pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalį tuo, kad būdama juridinio asmens UAB (duomenys neskelbtini) direktore, nesilaikydama įstatymų nustatytos tvarkos, savavališkai vykdė ginčijamą, bet nerealizuotą kito asmens – juridinio asmens UAB (duomenys neskelbtini) tariamą teisę – siekdama, kad Estijos įmonė OŪ (duomenys neskelbtini) gražintų jos vadovaujamai įmonei UAB (duomenys neskelbtini), bankrutavusios Estijos įmonės OŪ (duomenys neskelbtini), susidariusią laikotarpiu nuo 2008-12-09 iki 2008-12-30 – 76047,92 Lt (22 025 EUR) dydžio skolą už krovinių pervežimus, tuo padarė didelės žalos Rusijos ribotos atsakomybės bendrovės (duomenys neskelbtini) teisėtiems interesams ir 198820,58 Lt turtinės žalos. Byla nutraukta suėjus baudžiamosios atsakomybės senaties terminui, šioje byloje analogiškai anksčiau minėtai – nebuvo keltas klausimas dėl netinkamo subjekto, nors formaliai kaltinamoji, būdama juridinio asmens direktore, veikė ne savo, o juridinio asmens naudai ir interesams. (Kauno apygardos teismo 2015 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje).*

Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas yra pažymėjęs, kad juridinio asmens, kaip nusikalstamos veikos subjekto, specifika, t. y. tai, kad jis yra savarankiškas teisinių santykių subjektas, turintis teisinį veiksnumą ir teisnumą, savarankišką pavadinimą, organizacinį vientisumą, jo turtas yra atskirtas nuo jo dalyvių turto, tačiau jis yra teisinių santykių dalyvis per jo vardu veikiančius fizinius asmenis, suponuoja ir jo kaltės specifiškumą. Juridinio asmens kaltė sietina su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar jo interesais, kalte (Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas). Taigi, juridinio asmens subjekto neįtraukimas į savavaldžiavimo nusikalstamos veikos straipsnio dispoziciją prieštarauja atitinkamoms teisės normoms, numatančioms ir paaiškinančioms juridinių asmenų atsakomybę, juo labiau gyvenime yra tokių situacijų ir jos pasiekia teismus, kuomet asmenys būdami juridinio asmens vadovai veikia juridinio asmens naudai. Juo labiau, jog Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1988 m. spalio 20 d. rekomendacijose Nr. R(88)18 valstybėms narėms dėl juridinių asmenų atsakomybės už padarytas nusikalstamas veikas vykdant savo veiklą priede I skyriaus „Atsakomybė“ rekomenduojama valstybėms narėms taikyti baudžiamąją atsakomybę juridiniams asmenims, padariusiems nusikalstamas veikas vykdant ūkinę veiklą, net ir prieštaraujančią jų tikslams (Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1988 m. spalio 20 d. rekomendacijos, 1988).

Taigi, nors Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas nenumato baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims už savavaldžiavimą, manytina, baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims savavaldžiavimo nusikaltime įtvirtinimas būtų vertinamas teigiama, atsižvelgiant į tai, kad ne tik teorijoje, bet ir praktikoje yra realių pavyzdžių, kuomet asmenys eidami vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje veikia jo naudai ir interesams. Kitu atveju, manytina, būtų iškreiptas baudžiamosios atsakomybės institutas, esant atvejams, kai nusikaltimas būtų padaromas konkrečiai veikiant juridinio asmens naudai, tačiau atsakomybėn būtų traukiamas tik fizinis asmuo, tokiu būdu visiškai išvengiant baudžiamosios atsakomybės ir iš jos išplaukiančiais padariniais juridiniam asmeniui. Tuo labiau, juridinio asmens atsakomybės įtraukimas yra rekomenduojamas ir tarptautinių teisės aktų.

Pastebėtina, kad savavaldžiavimo normoje nurodyta, jog asmuo vykde <...> savo ar kito asmens <...> teisę. Vadinasi, tam tikrais atvejais, kuomet asmuo vykdo ne savo tikrą ar tariamą teisę, tarp savavaldžiavimo subjekto ir nukentėjusiojo gali būti trečias asmuo (kurio teisė yra vykdoma). G. Višinskis pažymi, kad kitais asmenimis gali būti ir fiziniai (draugai, artimieji, pažįstami, įgaliotieji atstovai ar bet kuris kitas asmuo), ir juridiniai asmenys (įmonė, įstaiga ar organizacija). Kam iš tiesų atstovauja kaltininkas, savavaldžiavimo kvalifikavimui reikšmės neturi (Višinskis, 2015, p. 196). Dar daugiau, kvalifikavimui reikšmės neturi, nes be kitą ko tai nenustatyta ir baudžiamuoju įstatymu, susitarimas tarp kaltininko ir tikros ar tariamos teisės turėtojo. Iš civilinės teisės normų yra žinoma, kad susitarimas gali būti išreikštas raštu, žodžiu ar konkludentiniais veiksmais, bet kaip jau minėta, tai neturi jokios reikšmės asmeniui kvalifikuojant savavaldžiavimo nusikalstamą veiką, šioje vietoje svarbus pats kaltinamojo suvokimas¹⁰. Jei kaltininkas neveikia teisės turėtojo naudai, tai jam baudžiamoji atsakomybė turėtų kilti pagal kitą baudžiamojo įstatymo normą, jei jo veika atitinka joje įtvirtintą nusikalstamos veikos sudėtį. Taigi atstovaujamojo prašymas ar sutikimas, kad kaltininkas jam atstovautų, nėra būtinas savavaldžiavimo požymis. Kita vertus, į šias aplinkybes turi būti atsižvelgiama vertinant, ar padarytas savavaldžiavimas ar kitas teisės pažeidimas (Višinskis, 2015, p. 97). Pritartina G. Višinskio pastarajai minčiai, kadangi iš esmės, kai yra vykdoma kito asmens teisė, tai realus konfliktas vyksta tarp teisės turėtojo ir nukentėjusiojo, todėl įsitraukus trečiajam asmeniui (kaltininkui), veika galėtų būti kvalifikuojama pagal kitus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius. Be to, esant tokiai straipsnio konstrukcijai, kai asmuo, nesilaikydamas įstatymų, gali vykdyti kito asmens teisę, yra sukuriama

¹⁰ Apie kaltinamojo suvokimą plačiau žiūrėti 2.2.2. rašto darbo dalyje.

situacija, kuomet teisės turėtojas pasitelkia asmenis įvykdyti jo turimą tikrą ar tariamą teisę, prisidengiant tuo, jog neva vykdomas teisingumas. Pažymėtina, kad tokie teisės vykdytojai patys iš savęs gali atrodyti bauginančiai, jog nukentėjusysis vedamas savo vidinės baimės gali įvykdyti kaltininko reikalavimus. Taigi, asmens, kurio teisės yra vykdomos prašymas ar abipusis susitarimas tarp teisės turėtojo ir vykdytojo nėra būtinas kvalifikuojant savavaldžiavimo nusikaltimą. Esminė sąlyga asmeniui, vykdžiusiam kito asmens tariamą ar tikrą teisę, kvalifikuojant savavaldžiavimą – kaltininko suvokimas apie jo veikimą teisės turėtojo naudai, kitu atveju kaltininko veika gali būti kvalifikuojama pagal kitus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius.

Apibendrinant visą išdėstytą, savavaldžiavimo nusikalstamos veikos subjektu gali būti pakaltinamas, šešiolikos metų amžiaus sulaukęs fizinis asmuo. Nors šiai dienai Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra pakeitimų dėl juridinio asmens įtraukimo į savavaldžiavimo dispoziciją, manytina, kad baudžiamosios atsakomybės juridiniam asmeniui įtvirtinimas už savavaldžiavimo nusikaltimą būtų vertintinas teigiamai. Juo labiau, praktika rodo, kad pasitaiko tokių situacijų. Tad tokiais atvejais, kuomet fiziniai asmenis, atitinkantys Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalies reikalavimus ir veikiantys juridinio asmens naudai ir interesais, galėtų būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už savavaldžiavimą, tuo labiau, kad juridinio asmens atsakomybė nėra naujas institutas baudžiamųjų įstatymų tarpe. Iš to seka, jog savavaldžiavimo nusikaltimas galėtų būti papildytas dalimi, numatančią baudžiamąją atsakomybę ir juridiniams asmenims.

2.4. Subjektyvioji pusė

Nusikaltimo subjektyviąją pusę sudaro asmens santykis su jo daroma veika (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Savavaldžiavimo nusikalstama veika yra tyčinis nusikaltimas. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje numatytos sąlygos <...> subjektyvieji požymiai – kaltė, motyvas, tikslas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Šioje vietoje iš karto pažymėtina, kad tikslas ir motyvai nėra būtinieji savavaldžiavimo požymiai. Kaip jau minėta anksčiau, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 2 straipsnio 3 dalis įtvirtina, kad asmuo atsako pagal baudžiamąjį įstatymą tik tuo atveju, jei jis yra kaltas padaręs nusikalstamą veiką ir tik tuo atveju, jei veikos padarymo metu iš jo galima buvo reikalauti įstatymus atitinkančio elgesio. Tai reiškia, kad atsakomybė yra siejama su kalte, be kaltės nėra ir atsakomybės už nusikaltimą.

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pabrėžęs, kad apkaltinamasis nuosprendis negali būti grindžiamas prielaidomis, teismo išvados turi būti pagrįstos įrodymais, neginčijamai patvirtinančiais kaltinamojo kaltę padarius nusikalstamą veiką ir kitas svarbias bylos aplinkybes (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 12 d. nutarimas).

Kaltė – tai valstybės smerkiamas ir baudžiamas vientisas kaltininko psichinis santykis <...> su daromu nusikaltimu <...>. Ji siejasi su siejasi su nusikalstamos veikos subjekto būtinaisiais požymiais – amžiumi, pakaltinamumu, ir ne tiek teisine, bet ir socialine etnine prasme pagrindžia valstybės teisę bei pareigą bausti kaltininkus (Prapiestis J., Prapiestis D., 2016, p. 70). Savavaldžiavime kaltė gali pasireikšti tiesiogine arba netiesiogine tyčia (Drakšienė, 2001, p. 79). Teisės doktrinoje pažymėta, kad veikdamas tiesiogine tyčia kaltininkas suvokia, kad savavališkai, nesilaikydamas įstatymo nustatytos tvarkos, vykdo savo ar kito asmens teisę, numato, kad dėl to bus padaryta didelės žalos nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams, ir šių padarinių nori. Esant netiesioginei tyčiai, kaltininkas, numatydamas minėtų padarinių atsiradimo galimybę, jų nenori, bet sąmoningai leidžia jiems atsirasti. Įgyvendindamas tariamą teisę, kaltininkas veikia paveiktas klaidos, t. y. klaidingai manydamas, kad vykdo savo ar kito asmens teisę, nors iš tikrųjų jokios teisės nevykdo. Tačiau jeigu jo klaida yra nepateisinama, nes jis turėjo ir galėjo suprasti, kad iš tikrųjų jokios teisės nevykdo, tai savavaldžiavimo požymių nėra ir tokia veika turėtų būti kvalifikuojama pagal kitus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnius (Fedosiuk, 2010, p. 494). Sprendžiant dėl klaidos buvimo pagrįstumo yra atsižvelgiama į aibę kaltininką apibūdinančių faktorių – amžių, išsilavinimą, gyvenimišką patirtį, aplinkybes ir kt. Savavaldžiavimo nusikalstamos veikos siejimas su tyčia yra labai logiškas, nes straipsnio dispozicijoje yra kertinis žodis savavališkai, o, beje, ir pati nusikalstama veika vadinasi savavaldžiavimas, kas, kaip jau ir anksčiau minėtą, reiškia savos valios vykdymą, kuris siejamas tik su tyčia, t. y. asmens sąmone. Pastebėtina, kad tiek tiesioginės, tiek ir netiesioginės tyčios atveju intelektualinis (susijęs su asmens suvokimu dėl daromos veikos pavojingumo ir kilsiančių padarinių) kaltės momentas sutampa. O valinis (susijęs su pasekmių (ne)norėjimu) momentas – skiriasi. Taigi savavaldžiavimo subjekto kaltę reikia nustatyti ne tik veikos, bet ir jos padarinių atžvilgiu (Klimka, 1970 cituota Višinskis, 2015, p. 198).

Akcentuotina, jog esant tiesioginei tyčiai asmens psichinis santykis su padaryta pavojinga veika pasireiškia tuo, kad asmuo suvokia pavojingą nusikalstamos veikos pobūdį. Tai labai svarbus tiesioginės tyčios intelektualųjį momentą apibūdinantis požymis. Daromos veikos aplinkybių suvokimas reiškia, kad asmuo aiškiai įsivaizduoja, kokią daro veiką, kuriai vertybei kelia pavojų darydamas veiką, o baudžiamajame įstatyme numatytais

atvejais – ir kokį veikos padarymo būdą pasirinko, koks yra veikos padarymo dalykas ir panašiai (Piesliakas, 2009, p. 360). Iš esmės pasakytina, kad tyčios intelektualinis momentas yra siejamas su kaltininko suvokimu apie savavaldžiavimo sudėties objektyviają pusę, įskaitant visus objektyviosios pusės požymius.

Kaltininko veikos kvalifikavimą kaip savavaldžiavimą gali lemti ir subjektyvieji nusikalstamos veikos požymiai, o būtent, pagrįstas manymas, kad jis paimdamas turtą įgyvendina tikrą ar tariamą savo teisę į šį turtą. Todėl jei paimdamas svetimą turtą nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos kaltininkas mano, kad atsiima savo turtą, ar yra įsitikinęs, jog veikia vykdydamas kito asmens turtines teises, minėti veiksmai, atsižvelgiant į subjektyviuosius veikos požymius bei kitas veikos aplinkybes, gali būti kvalifikuojami pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 228 ar 294 straipsnį (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Valinis tiesioginės tyčios momentas apibūdina asmens, padariusio pavojingą veiką, psichinį santykį su pavojingų padarinių kilimu ir įstatyme nusakytas žodžiais: „norėjo pavojingų padarinių kilimo“ (Piesliakas, 2009, p. 373). Lietuvių kalbos žodynas žodį „norėti“ viena iš reikšmių apibūdina kaip: turėti tikslą, ketinti, būti pasirengusiam, numaćiusiam ką daryti (Lietuvių kalbos žodynas). Manytina, tai labai tikslus apibūdinimas norėjimui sietinu su padarinių kylimu. Tuo tarpu apie valinį netiesioginės tyčios momentą pasakyta: nors ir nenorėjo įstatyme numatytų padarinių, tačiau sąmoningai leido jiems kilti (Piesliakas, 2009, p. 378). Valinis netiesioginės tyčios momentas formuojamas taip todėl, kad kaltininkas pasirenka tokį veikimo būdą, jog padarinių išvengimas yra minimalus.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nagrinėtoje byloje teisėjų kolegija atmetė nukentėjusiojo kasacinį skundą ir paliko galioti pirmosios instancijos išteisinamąjį nuosprendį, *kadangi išteisintoji iš savo sodybos teritorijos ir ūkinio pastato, esančių Širvintų rajone, Seniškių kaime, nepranešusi S. R-ui, į metalolaužo supirkimo punktą pridavė jo turtą – kultivatoriaus KPŠ plunksnas, plūgo PLN-3-35 noragus ir kitus bendros 4778,82 Lt vertės daiktus, taip padarydama jam didelę 4778,82 Lt turtinę žalą*. Kasacinis teismas pažymėjo, *kad pirmosios instancijos teismas nustatė, kad J. R-ės veikoje nėra savavaldžiavimo subjektyviosios pusės požymio – kaltės, pasireiškusios viena ar kita tyčios forma. J. R-ės versija, kad ji buvo įsitikinusi, jog sodyboje buvę daiktai priklausė jos vyrui, kuris iki mirties dirbo autoservise, o dar anksčiau – žemės ūkio inžinieriumi, kad jie sodyboje gulėjo keletą metų, buvo surūdiję ir, jos manymu, niekam nereikalingi, todėl, norėdama sutvarkyti aplinką, surinko juos ir už 230 Lt pardavė metalo laužo supirktuvei, byloje surinktais įrodymais nėra paneigta. Nenustačius esminių baudžiamojo*

proceso įstatymo pažeidimų, nėra pagrindo pripažinti, kad pirmosios instancijos teismo padaryta išvada yra nepagrįsta (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Iš nurodytos kasacinės nutarties tampa aišku, kad savavaldžiavimo nusikalstamoje veikoje nesant bent vienos sudėties dalies, šiuo atveju subjektyviojo požymio – kaltės, nėra pagrindo pripažinti asmenį padariusiu savavaldžiavimo nusikalstamą veiką.

Apibendrinant visą išdėstytą, galima teigti, kad inkriminuojant savavaldžiavimą būtina nustatyti ir tai, kad asmuo suvokė savo veiksmų neteisėtą ir savavališką pobūdį, numatė, kad dėl to bus padaryta didelė žala kito asmens teisėms bei teisėtiems interesams, ir šių padarinių norėjo (tiesioginė tyčia), arba jų nenorėjo, bet sąmoningai leido jiems atsirasti (netiesioginė tyčia) (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Vadinasi, savavaldžiavimo nusikalstama veika yra tik tyčinė, pasireiškianti tiesiogine ar netiesiogine tyčia. Akcentuotina, kad atsakomybė už savavaldžiavimą yra siejama su kalte, nesant kaltės negali būti inkriminuojamas savavaldžiavimo nusikaltimas.

III. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO KVALIFIKUOTOS SUDĖTIES OBJEKTIVIEJI IR SUBJEKTIVIEJI POŽYMIAI

Įstatymų leidėjas konstruodamas savavaldžiavimo nusikaltimą jį sudarė ne tik iš pagrindinės sudėties, tačiau ir iš kvalifikuotos, kuri iš esmės reiškia didesnę pavojingumą ir griežtesnę atsakomybę. Savavaldžiavimo kvalifikuota sudėtis skamba taip: „tas, kas savavaldžiavo panaudodamas psichinę ar fizinę prievartą nukentėjusiajam ar jo artimam asmeniui“. Kvalifikuota nusikalstamos veikos sudėtis – tai sudėtis, be bendrų atitinkamos rūšies nusikalstamos veikos požymių, turinti požymių, didinančių šios rūšies nusikalstamos veikos pavojingumą. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta kvalifikuota savavaldžiavimo sudėtis, kadangi fizinės ar psichinės prievartos panaudojimas didina savavaldžiavimo pavojingumą, tai patvirtina ir griežtesnė sankcija už kvalifikuotą savavaldžiavimą (griežčiausia bausmė – laisvės atėmimas iki penkerių metų, kai už paprastą savavaldžiavimą – iki trejų metų) (Višinskis, 2015, p. 206). Pažymėtina, kad šioje darbo dalyje analizuojami savavaldžiavimo nusikaltimo kvalifikuojantys požymiai, visi kiti šioje dalyje nepaminėti kvalifikuotos sudėties požymiai yra tokie patys kaip ir pagrindinės savavaldžiavimo sudėties, pavyzdžiui subjektas. Kvalifikuotoje sudėtyje nurodyti du požymiai – psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas turi būti kaltininko naudojami tikslu priversti nukentėjusįjį įgyvendinti prievolę. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra pažymėjęs, kad savavaldžiavimą kvalifikuojantys požymiai yra alternatyvūs. Tai reiškia, kad pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalį kvalifikuojami tokie savavaldžiavimo veiksmai, kuriuose nustatytas bent vienas iš kvalifikuojančių požymių (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Pastebėtina, kad kvalifikuotoje sudėtyje pažymėtas prievartos panaudojimas ne tik prieš nukentėjusįjį, bet ir jo artimą asmenį. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse nėra sąvokos „artimas asmuo“ išaiškinimo. G. Višinskis pastebėjo, kad ši sąvoka gali apimti bet kurį asmenį, kuris yra artimas nukentėjusiam asmeniui (Višinskis, 2015, p. 209). Vadovaujantis šia nuostata galima susidaryti įspūdį, kad esant empatiškam nukentėjusiajam, lengva juo manipuliuoti ir juo pasinaudoti, kadangi jam gali rūpėti netgi visiškai nepažįstamas asmuo. Taigi, nesant konkrečių kriterijų, numatančių kas būtent yra artimas asmuo, manytina, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje įvardintą sąvoką reikėtų aiškinti kaip apimančią absoliučiai bet kurį asmenį, kurio

atžvilgiu taikyta psichinė ar fizinė prievarta padarytų įtaką nukentėjusiajam ir šis patenkintų kaltininko reikalavimą.

3.1. Psichinės prievartos panaudojimas

Psichinė prievarta – tai pavojingas tyčinis poveikis kito žmogaus psichikai, verčiant bijoti (bauginant), kad dėl tolesnių grasinančiojo veiksmų ar neveikimo atsiras tam tikrų neigiamų pasekmių (Fedosiuk, 2001, p. 105). Psichine prievarta pirmiausia yra kėsinamasi į asmens psichinį neliečiamumą, nes tai yra tyčinis pavojingas bei priešingas teisei poveikis kito asmens psichikai, kuris vykdomas prieš nukentėjusiojo valią informaciniu būdu ir kuriuo yra siekiama apriboti jo valios susiformavimo arba valios įgyvendinimo laisvę. Todėl psichinė prievarta yra siejama su neigiamais nukentėjusiojo psichinės būsenos pokyčiais (baime, psichinėmis kančiomis ir kt.) (Marcinauskaitė, 2008, p. 42).

O. Fedosiuk pažymėjo, kad psichinę prievartą, kaip ir kiekvieną kitą nusikalstamą veiklą, sudaro objektyvaus ir subjektyvaus elementų vienovė. Norint atskleisti psichinės prievartos objektyvųjį elementą, dėmesys atkreiptinas į jos bauginamąją paskirtį, pavojingumą ir išreiškimo būdų įvairovę. Psichinės prievartos esmė pasireiškia per jos bauginamąją paskirtį (Fedosiuk, 2001, p. 105). Lietuvių kalbos žodynas pateikdamas paaiškinimus ką reiškia bauginti, pirmąja reikšme teigia, kad tai reiškia gąsdinti, bailinti (Lietuvių kalbos institutas, 2005). Vadinasi lingvistiniu požiūriu tai reiškia psichologiškai taip paveikti asmenį, kad šis išsigąstų, pajustu baimę, kuri yra neatsiejamai susijusi su neigiamais asmens emocijų potyriais. Šioje vietoje pažymėtina dar ir tai, kad bauginimas asmuo nebūtinai turi išsigąsti bauginimo momentu, kaltininkas bauginimo momentu gali ir palaikyti asmens iš anksčiau susiformavusią baimę, t. y. asmuo ne nuo nulio patenka į baimės būseną, o pavyzdžiui nuo tam tikro procento iki kurio ta baimė jau buvo susiformavusi. Taigi, siejant psichinę prievartą su bauginimu galima teigti, kad baimė ne tik gali būti sukeliama bauginimo momentu, bet ir palaikoma, kai ši baimė atsirado iš anksčiau.

O. Fedosiuk nuomone, tiksliausias požiūris į psichinės prievartos objektą yra pavojingumas, kuris identifikuoja psichinę prievartą kaip neleistiną antivalios veiksnybę, pirmiausia pažeidžiančią žmogaus laisvę, tiksliau – valios laisvę arba laisvę elgtis pagal savo valią (Fedosiuk, 2001, p. 106). Galima sakyti, kad panaudojus psichinę prievartą ir tokiu būdu paveikiant nukentėjusįjį sudaroma situacija, kuomet nukentėjusysis jausdamas baimę elgiasi prieš savo valią, t. y. taip, kaip tikisi, kad elgsis kaltininkas, tokiu būdu sukeldamas neigiamas pasekmes. Savavaldžiavimo nusikaltime psichinės prievartos

pavojingumas reiškiasi per kaltininko ginčijamos arba pripažįstamos, bet nerealizuotos tikros ar tariamos teisės daromą psichinį poveikį nukentėjusiajam įgyvendinti prievolę.

Pastebėtina, kad O. Fedosiuk yra pažymėjęs, kad psichine prievarta gali būti pripažintas net ir toks „nekaltas” grasinimas kaip grasinimas inicijuoti civilinį procesą prieš kitą asmenį, jei tai daroma verčiant jį patenkinti neteisėtas turtines pretenzijas arba siekiant kito neteisėto tikslo. Pavyzdžiui, remiantis angliška turto prievartavimo (*blackmail*) koncepcija, tinkamomis šiam nusikaltimui gali būti pripažintos net ir tokios psichinės prievartos rūšys kaip grasinimai atleisti iš darbo, paduoti civilinį ieškinį, neįvykdyti turtinės prievolės, jei ji nebus sumažinta, ir kt. (Fedosiuk, 2001, p. 107). Vadinasi, minėtas autorius suponuoja tokią išvadą, kad psichinis poveikis grasinant gali būti išreiškiamas ne tik neteisėtais veiksmais, pavyzdžiui grasinant padegti namus, pagrobtį vaiką, paimti nukentėjusįjį į nelaisvę ir pan., bet ir teisinėje visuomenėje teisėtomis priemonėmis, pavyzdžiui teikiant skundus į įvairias valstybines institucijas, grasinant pranešti teisėsaugai apie nusikalstamą veiką ir pan. Tokios psichinės prievartos pavyzdį galima matyti Lietuvos Aukščiausiojo Teismo byloje, kurioje *A. G. pirmosios instancijos teismo buvo nuteistas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalį, kadangi <...> nuolat – ne mažiau kaip tris kartus <...> – skambindamas nukentėjusiajam ir jo sugyventinei J. B., ne mažiau kaip 10 kartų atvažiuodamas prie jo namų, prieš S. D. panaudojo psichinę prievartą. Atvažiuavęs <...> A. G. reikalavo S. D. išeiti susitikti, o pokalbių metu bauginančiu tonu ir necenzūriniais žodžiais grasino S. D. teisėsaugos institucijų pagalba susidoroti su juo, grasino ir jo šeimai (paimti žmoną, vaikus ir išvežti), paimti jo turtą (gyvenamąjį namą, automobilį, darbo įrankius), patraukti jį baudžiamojon atsakomybėn bei perduoti antstoliui vykdyti išieškojimus pagal S. D. priverstinai pasirašytus paprastuosius neprotestuotinus vekselius. Apeliacinės instancijos teismas, vertindamas nuteistojo psichinę prievartą pabrėžė, kad iš pirmosios instancijos nuosprendžio turinio matyti, kad A. G. telefonu skambindamas S. D., kalbėjo, kad pinigų atgaus teisėsaugos organų pagalba. Tai, kad kalbėjo pakeltu tonu ir vartodamas necenzūrinius žodžius, negali būti laikoma psichine prievarta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalies prasme, nes nebuvo grasinimų panaudoti fizinį smurtą, sunaikinti turtą ar kitaip padaryti didelės žalos. <...> Tai, kad A. G. grasino skolą išsireikalauti padedant teisėsaugos institucijoms, taip pat nelaikytina psichine prievarta, kadangi tokiu būdu būtų paneigta asmens (A. G.) konstitucinė teisė į jo nuosavybę, į teisėtų interesų užtikrinimą ir kitas vertybes, taip pat suvaržyta asmens teisė kreiptis į teisėsaugos institucijas. Iš bylos duomenų matyti, kad A. G. konfliktą dėl skolos negrąžinimo sprendė teisinėmis priemonėmis, t. y. S. D. išvykus į Švediją, A. G. kreipėsi į*

antstolius, kad būtų išduoti vykdomieji dokumentai, areštuotas S. D. turtas ir išieškota S. D. skola, šiuo atveju A. G. jokių neteisėtų veiksmų nesiėmė. Šių aplinkybių visuma leidžia daryti pagrįstą išvadą, kad tarp A. G. ir S. D. susiklostė civiliniai teisiniai santykiai. Kasacinės instancijos teismo teisėjų kolegija padarė išvadą, kad apeliacinės instancijos teismas pagal byloje nustatytas aplinkybes teisingai konstatavo, jog A. G. veikoje nėra Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje numatytos nusikalstamos veikos požymių. (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Taigi, iš pateikto apeliacinės instancijos vertinimo bei jį palaikančios kasacinio teismo nutarties, kuria buvo atmestas nukentėjusiojo skundas, nepritartina O. Fedosiuk išsakytai nuostatai dėl psichinės prievartos panaudojimo konstatavimo grasinant imtis teisinių priemonių. Grasinimas panaudoti teises priemones, kaip psichinės prievartos elementas, jau iš esmės paneigtų visą savavaldžiavimo nusikaltimo prasmę, kadangi asmuo laikomas vykdytiniu savavaldžiavimą, kai jis nesiėmė atitinkamų teisinių priemonių, o ėmėsi vykdyti teisę pats.

Išreiškimo būdai galimi patys įvairiausi: žodžiu, raštu, elgesiu – nebyliomis veido mimikomis, šaltojo ginklo akivaizdžiu parodymu, t. y. kaltininkas be žodžiu leidžia suprasti nukentėjusiajam, kad šaltasis ginklas gali būti panaudotas ir nukentėjusysis turi realų pagrindą taip manyti ir kt. R. Marcinauskaitė pabrėžė, kad būtent iš kaltininko pateiktos informacijos asmuo suvokia jam keliamos grėsmės specifiką. Be to, reikėtų atsižvelgti į tai, kad pačiam informacijos analizės procesui įtakos turi ne tik asmens jutiminiai, bet ir konceptiniai filtrai, nes išorinius dirgiklius padeda suvokti ne tik pojūčiai, bet ir ankstesnė patirtis (Marcinauskaitė, 2008, p. 43). Dar daugiau, O. Fedosiuk pažymėjo, kad kartais fizinis smurtas taip gali būti traktuojamas kaip psichinė prievarta, t. y. tik tais atvejais, kai kaltininkas, mušdamas žmogų ar kitaip smurtaudamas, be kita ko, siekia jį įbauginti (Fedosiuk, 2001, p. 108). Vadinasi, psichinį poveikį asmeniui daryti galima pačiam įvairiausiai būdais sukuriant įtampą tarp kaltininko ir nukentėjusiojo, kurios įtakoje nukentėjusysis supranta, jog nevykdymas kaltininko reikalavimų gali sulaukti neigiamų pasekmių, tačiau tai ne visais atvejais didina savavaldžiavimo veikos pavojingumą. Manytina, kad nebylūs grasinimai nėra pavojingesnė veika, jog ją būtų tikslinga kvalifikuoti kaip sunkesnę veiką.

Tuo tarpu subjektyvusis psichinės prievartos elementas pasireiškia tiesiogine tyčia, kurios formulė šiuo atveju yra tokia: grasinantysis supranta, kad pavojingai psichiškai veikia kitą žmogų, keldamas jam baimę ar ją palaikydamas, ir nori taip elgtis. Psichinės prievartos panaudojimo motyvacija nėra būtinas psichinės prievartos požymis, tačiau yra labai svarbi teisiškai vertinant kaltininko veiką <...> Jeigu kaltininkas „baugina“ kitą

žmogų, nesitikėdamas, kad tai gali jį iš tikrųjų paveikti, nėra pagrindo kalbėti apie pačios psichinės prievartos realumą (Fedosiuk, 2001, p. 108). Iš to seka, kad subjektyvusis elementas yra kaltininko suvokimas kaip jis veikia ir kaip tai paveiks nukentėjusįjį.

Kasacinis teismas vienoje bylų yra pažymėjęs, kad psichine prievarta baudžiamąja teisine prasme laikytini pasikartojantys ar nuolatinio pobūdžio tyčiniai kaltininko veiksmai, pasižymintys aiškiai priešišku, neetišku, žeminančiu ar įžeidžiančiu, agresyviu, užgauliu pobūdžiu. Gali būti gąsdinama susidoroti, pakenkti nukentėjusiojo šeimai. Tai gali būti ir grasinimai panaudoti fizinę jėgą, nuo kurios nukentėjusysis neapsigins, sunaikinti ar sugadinti turtą ar kitokiu būdu padaryti didelę turtinę žalą. Kaltininkas, siekdamas savo tikslų, nukentėjusįjį gali įžeidinėti, šmeižti, šantažuoti, persekioti pats ar į tokią veiką įtraukti ir kitus asmenis. Toks psichinis spaudimas (agresija) jau savaime yra neteisėtas, baustinas. Tai gali sukelti nukentėjusiajam bejėgiškumo būseną, įtampą, dvasinius sukrėtimus ar nuolatinį psichologinį diskomfortą, depresiją ar kitokią liguistą būseną, sveikatos pablogėjimą ar net psichikos sutrikimą. Tokius padarinius (didelę žalą) nukentėjusiajam ar jo artimiems asmenims gali sukelti ir pavienis, bet itin šiurkštus, bauginantis ar agresyvus, žeminantis kaltininko veiksmas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Taigi, objektyvioji psichinės prievartos pusė apibūdina bauginamąją prievartos paskirtį, t. y. nukentėjusysis gali numatyti pasekmes, jei nevykdys kaltininko reikalavimų ir turi realaus pagrindo bijoti, nusako veikos pavojingumą, t. y. kokiai įstatymo saugomai vertybei gresia žala bei apibūdina išreiškimo būdus – mimikas, gestus, ginklų demonstravimą ir kt. Be to, pažymėtina, kad kaltininkas psichiškai paveikti nukentėjusįjį gali ne tik visuotinai pripažįstamais būdais – žodžiu ir raštu, bet ir sudarydamas nematomą įtampą tarp savęs ir nukentėjusiojo, dėl ko nukentėjusysis turi realų pagrindą bijoti ir elgtis pagal kaltininko valią. Tuo tarpu subjektyvioji pusė atskleidžia psichinės prievartos požymio inkriminavimą, o būtent tai, kad šis požymis galimas tik kaltininkui suvokiant jo elgesio formą, numatant pasekmes ir jų siekiant. Vadinas, kaltininkas suvokia, kad nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdo ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę, numato, kad tokiu būdu sukels didelės žalos nukentėjusiam ir tų pasekmių siekia. Visgi, psichinė prievartos panaudojimas darant savavaldžiavimo nusikaltimą nėra visais atvejais laikytinas pavojingesniu už paprastą savavaldžiavimą, kadangi savavaldžiavimo padarinius apibrėžia didelė žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams.

3.2. Fizinės prievartos panaudojimas

Fizinė prievarta – yra įvardijamos pavojingos bei priešingos teisei prieš nukentėjusiojo valią realizuojamos veikos, kuriomis yra kėsiamasi į jo fizinį neliečiamumą, sužalojant jo kūną arba/ir pažeidžiant vidaus organų normalų funkcionavimą (mirtis, tam tikro masto sveikatos sutrikdymai, fizinės kančios, bejėgiška būklė ir kt.). Ši prievartinė veika pirmiausia yra nukreipta į nukentėjusiojo organizmą (kūną) kaip autonominę biologinę struktūrą, todėl jos nusikalstamu rezultatu yra laikoma sukelta fizinio pobūdžio žala (fiziologiniai organizmo pokyčiai) (Marcinauskaitė, 2008, p. 42). Fizinė ir psichinė prievarta savavaldžiaujant naudojama kaip priemonė priversti nukentėjusįjį įvykdyti prievolę. Psichinė prievarta savavaldžiavime turi būti pakankamai aktyvi, intensyvi ir pavojinga. Tai gali būti grasinimai fiziškai susidoroti, sunaikinti ar sugadinti turtą, tuo tarpu grasinimas paskelbti kompromituojančią informaciją, pranešti teisėsaugos institucijoms apie aukos neteisėtą elgesį ir pan. gali nesudaryti savavaldžiavimo sudėties. Savavaldžiavimo kvalifikuota sudėtis apima nesunkų ir nežymų sveikatos sutrikdymą, fizinio skausmo sukėlimą, neteisėtą laisvės atėmimą, atskirai jų kvalifikuoti nereikia (Kujalis, 2014, p. 293). Be viso to, R. Aliukonienė yra pažymėjusi, kad fizinis smurtas turi būti nukreiptas prieš kitą žmogų neteisėtai panaudojant fizinę jėgą prieš jo valią (Aliukonienė, 2013, p. 25). Taigi, kaip nurodyta, kvalifikuotas savavaldžiavimas panaudojant prievartą apima fizinio skausmo sukėlimą, nežymų ir nesunkų sveikatos sutrikdymą ir neteisėtą laisvės atėmimą. Tačiau atlikus Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių analizę, matyti, kad yra veikų, kurių neapima kvalifikuotas savavaldžiavimas, jos yra: nužudymas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129 straipsnis), sunkus sveikatos sutrikdymas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 135 straipsnis) ir turto sunaikinimas ar sugadinimas (Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 187 straipsnis). Pažymėtina, kad tokiais atvejais, kai savavaldžiaujant padaromos veikos numatytos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 129, 135 ar 187 straipsniuose, tuomet kaltininko veiksmai kvalifikuojami kaip savavaldžiavimo ir atitinkamos nusikalstamos veikos sutaptis.

Atkreiptinas dėmesys, kad sąvoka „fizinė prievarta“ yra vartojama Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse gana retai, o tiksliau tik Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 251¹ straipsnio 1 dalyje (piratavimas), Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalyje (savavaldžiavimas) ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 308 straipsnio 2 dalyje (įtraukimas į prostituciją). Kur kas dažniau vartojamos sąvokos siejamos su smurtu. Lingvistiniu požiūriu šalia sąvokų „smurtas“ ir

„prievara“ naudojant žodį „fizinis“, šios sąvokos iš esmės yra suprantamos taip pat, kadangi smurtas pirmąją reikšmę yra įvardijamas kaip šiurkšti prievara, o prievara apibrėžiama kaip jėgos naudojimas verčiant ką daryti (Lietuvių kalbos institutas, 2005). Fizinio smurto sąvokos samprata teisės literatūroje traktuojama gana įvairiai: 1) bet koks neteisėtas ir pavojingas tiesioginis ir išorinis poveikis žmogaus organizmui (gyvybei ir sveikatai), žmogaus teisėms ir laisvėms; 2) bet koks fizinės jėgos panaudojimas kito žmogaus atžvilgiu; 3) bet koks fizinis poveikis žmogui, sukiantis skausmą bei atitinkamus padarinius ir pan. (Višinskis, 2015, p. 213). Todėl darytina išvada, kad tiek fizinis smurtas, tiek fizinė prievara reiškia tą patį, nes yra pažeidžiami tie patys teisiniai gėriai.

Pastebėtina, kad nors įstatymų leidėjas kvalifikuotoje savivaldžiavimo sudėtyje yra numatęs psichinę prievartą ir fizinę prievartą kaip du atskirus institutus, tačiau akcentuotina, kad jie tarpusavyje yra susiję. Tai reiškia, kad panaudojus prieš asmenį fizinę prievartą, be kitą ko bus paveiktą ir jo psichinė būklė. Pažymėtina, kad fizinė prievarta gali pasireikšti išoriniu nukentėjusiojo kūno sužalojimu. Pavyzdžiui, kasacinis teismas byloje atmetė nuteistojo kasacinį skundą ir paliko galioti pirmosios instancijos teismo nuosprendį, kuriuo asmuo nuteistas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalį, kadangi panaudojo psichinę ir fizinę prievartą. *J. L. nuteistas už tai, kad veikdamas bendrininkų grupę su ikiteisminio tyrimo metu nenustatytais asmenimis, nesilaikydamas įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė tariamą teisę, naudodamas prieš R. K. psichinę ir fizinę prievartą, padarė didelę žalą nukentėjusiojo teisėms ir teisėtiems interesams, t. y.: 2012 m. kovo 17 d., apie 7 val., R. K. gyvenamojo namo kieme, esančiame Lazdijų r. sav., (duomenys neskelbtini), siekdamas išgauti iš R. K. 100 000 Lt (28 962 Eur) skolą, pasikvietė nukentėjusįjį pasikalbėti į kiemą, kur nenustatyti asmenys, pagriebę jį už drabužių, įsitempė į garažą, grasindamas užmušti, kartu su nenustatytais asmenimis rankomis bei kojomis sudavė smūgius į įvairias kūno vietas, reikalaudamas gražinti pinigus, po to surišo rankas, ant galvos uždėjo maišą, prievara įsodino į jo naudojamą automobilį „Audi A3“ (valst. Nr. (duomenys neskelbtini) važiuojant sudavė smūgius į įvairias kūno vietas, automobiliui sustojus, ištempė už drabužių iš automobilio, nutempė į M. S. priklausančią pirtį, esančią Lazdijų r. sav., (duomenys neskelbtini), numetė ant grindų, gulinčiam sudavė nenustatytą skaičių smūgių į įvairias kūno vietas, uždėtą maišą aplink kaklą verždami smaugė, numovę kelnes nudegino jam dešinę šlaunį įkaitintu metaliniu žarstekliu, grasino pakišti po ledu, jeigu negrąžins pinigų, suduodami ne mažiau kaip 18 smūgių, sukėlė nukentėjusiam R. K. fizinį skausmą bei padarė nežymų sveikatos sutrikdymą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje).* Pastebėtina, kad iš teisės doktrinos galima suprasti, kad fizinė prievarta gali būti

inkriminuojama ir tuomet, kai yra sužalojami ir vidiniai kūno organai. Tai reiškia, jog savavaldžiavimo kvalifikuotai sudėčiai, kuomet kvalifikuojama fizinė prievarta, inkriminuoti gali būti panaudoti ne tik smurtiniai veiksmai (panaudojant papildomas priemones arba jų nenaudojant), kurie sukeltų nukentėjusiajam tam tikrų išorinių sužeidimų, bet ir tam tikros cheminės, biologinės medžiagos sutrikdančios nukentėjusiojo vidinių organų veiklą. Šioje vietoje dar kartą pažymėtina, kad savavaldžiavimo kvalifikuota sudėtis apima tik nežymų ir nesunkų sveikatos sutrikdymą fizinio skausmo sukėlimą, neteisėtą laisvės atėmimą, todėl tik savavaldžiavimo veika gali būti inkriminuota tik išvardintų nusikalstamų veikų sveikatai ribose. Peržengus šias ribas kaltininko veika būtų kvalifikuojama kaip savavaldžiavimo ir atitinkamo Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnio sutaptis. Pavyzdžiui Lietuvos apeliacinis teismas nagrinėjo bylą, kurioje pirmosios instancijos teismo *A. Š. buvo pripažintas kaltu ir nuteistas pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 135 straipsnio 2 dalies 9 punktą ir Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 2 dalį už tai, kad dėl savanaudiškų paskatų, nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos savavališkai vykdė savo tariamą teisę susigrąžinti skolą, tuo padarant didelės žalos nukentėjusiojo K. U. asmens teisėms, panaudodamas psichinę ir fizinę prievartą. 2017 m. gegužės mėn., tyrimo tiksliau nenustatytu laiku, (duomenys neskelbtini) pagrindinės mokyklos stadione, adresu (duomenys neskelbtini) prie futbolo vartų spirdamas nukentėjusiajam K. U. nenustatyta kiekį kartų į dešinę koją, reikalavo 60 Eur, ir mokykloje vieną kartą spirdamas į koją, toliau tęsdamas nusikalstamą veiką, 2017 m. spalio 31 d. apie 18–19 val. (duomenys neskelbtini) gatvės (duomenys neskelbtini) namo laiptinėje, pirmame aukšte, panaudodamas fizinę prievartą, reikalaudamas atiduoti skolą, tyčia sudavė tiksliai nenustatyta kiekį smūgių rankomis ir kojomis K. U. į krūtinės ir pilvo sritį, tuo padarydamas krūtinės ir pilvo sumušimą, blužnies plyšimą, dėl ko nukentėjusysis po blužnies pašalinimo operacijos prarado didelę dalį – 30 ir daugiau procentų bendro darbingumo, t. y. savavaldžiavo ir dėl savanaudiškų paskatų padarė sunkų sveikatos sutrikdymą. Apeliacinės instancijos teismas dalyje dėl veikos kvalifikavimo nuosprendžio nekeitė ir paliko galioti pirmosios instancijos teismo sprendimą (Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje).*

Taigi iš nurodyto galima daryti išvada, kad dabartinis savavaldžiavimo nusikaltimas panaudojant fizinę prievartą apima nežymų, nesunkų sveikatos sutrikdymą, fizinio skausmo sukėlimą ir neteisėtą laisvės atėmimą. Kaltininkui viršijant išvardintas veikas žmogaus sveikatai ir laisvei, t. y. padarant sunkesnes veikas – nužudymą, sunkų sveikatos sutrikdymą - kaltininko veika kvalifikuotina kaip savavaldžiavimo ir atitinkamo

nusikaltimo sutaptis. Visgi, analogiškai kaip ir psichinės prievartos panaudojime, savavaldžiavimo nusikaltimo būtinas požymis yra didelė žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams, todėl savavaldžiavimas padarytas panaudojant fizinę prievartą nelaikytinas pavojingesniu už savavaldžiavimą nepanaudojant prievartos, bet vis tik padarant didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams.

Galima teigti, kad tiek psichinę, tiek fizinę prievartą kaltininkas naudoja tam, jog sustiprintų savo įtaką nukentėjusiajam ir šis įvykdytų kaltininko reikalavimą. Todėl nemanytina, kad psichinės ar fizinės prievartos panaudojimas savavaldžiavimo nusikaltime laikytinas pavojingesniu savavaldžiavimu, kadangi vis tiek būtinuoju požymiu išlieka didelė žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams. Atsižvelgiant į išdėstytą ir savavaldžiavimo nusikaltimo esmę, siūlytina panaikinti kvalifikuotą savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtį, o esant savavaldžiavimui, kai kaltininkas kartu naudoja ir psichinę ar fizinę prievartą ir padaro asmens teisėms ir teisėtiems interesams didelės žalos – kvalifikuoti kaltininko veiką kaip Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalį ir atitinkamos nusikalstamos veikos sutaptį.

IV. SAVAVALDŽIAVIMO NUSIKALTIMO BAUDŽIAMUMAS

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 1 straipsnyje įtvirtinta, kad baudžiamojo įstatymo paskirtis – baudžiamosios teisės priemonėmis ginti žmogaus ir piliečio teises ir laisves, visuomenės ir valstybės interesus nuo nusikalstamų veikų. Šis kodeksas be kitų, taip pat nustato bausmes, baudžiamojo ir auklėjimo poveikio priemones už kodekse numatytas veikas bei priverčiamąsias medicinos priemones. Tais atvejais, kai asmuo įgyvendina turimą subjekcinę teisę sąmoningai ignoruodamas įstatymo reikalavimus, laikoma, kad jis veikia savavališkai, o kai toks savavališkas teisės vykdymas yra pavojingas ir padaro didelės žalos kito asmens teisėms ar teisėtiems interesams, atsiranda pagrindas taikyti baudžiamąją atsakomybę už savavaldžiavimą (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje).

Bausmė ir jos paskirtis įstatyminiu lygmeniu yra numatyta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 41 straipsnyje – bausmė yra valstybės prievartos priemonė, skiriama teismo nuosprendžiu nusikaltimą ar baudžiamąjį nusižengimą padariusiam asmeniui. Bausmės paskirtis: sulaikyti asmenis nuo nusikalstamų veikų darymo; nubausti nusikalstamą veiką padariusį asmenį; atimti ar apriboti nuteistam asmeniui galimybę daryti naujas nusikalstamas veikas; paveikti bausmę atlikusius asmenis, kad laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų; užtikrinti teisingumo principo įgyvendinimą. Iš esmės galima teigti, kad be kitų bausmės paskirčių, bausme asmuo lyg ir atperka pažeistą teisę. Pažymėtina, kad R. Drakšas yra pastebėjęs, kad bausmė yra skiriama siekiant įgyvendinti ne vieną kurį nors tikslą, o kelis susijusius tikslus: tiek atpildo, tiek apsaugos nuo nusikaltimų, tiek auklėjamosios priemonės. <...> Negalima išskirti paties svarbiausio ar aukščiausio bei nesikeičiančio bausmės tikslo. <...> Tik tikslų kombinacija visiškai apibūdina bausmės paskirtį (Drakšas, 2004, p. 37-39). Visgi, teisininkų tarpe vis dažniau kalbant apie bausmių švelninimus, kiek įmanoma labiau mažinant asmenų įkalinimą, susijusius su asmenų auklėjimo, o ne nubaudimo funkcija, manytina, kad be kitų bausmės tikslų, ypatingą reikšmę turi asmens resocializavimo tikslas. Atsižvelgiant į tai, manytina, kad bausmė turi būti skiriama tokia, jog asmuo galėtų tinkamai socialiai integruotis į visuomenę, o jam daryti įtaką galėtų tinkami asmenis, t. y. teigiamai charakterizuojami.

Baudžiamosios teisės doktrinoje visuotinai pripažįstama, kad bausmė turi būti proporcinga ir teisinga. Reikalavimas, kad bausmė būtų proporcinga, teisės literatūroje interpretuojamas pakankamai vieningai ir siejamas su nuostata, jog bausmės griežtumas (t. y. jos rūšis ir dydis) turi atitikti padarytos nusikalstamos veikos pavojingumo pobūdį ir laipsnį (Švedas, 2014, p. 8). Konstitucinis Teismas ne kartą yra konstatavęs, kad teisingumo

ir teisinės valstybės konstituciniai principai suponuoja ir tai, kad už teisės pažeidimus valstybės nustatomos poveikio priemonės turi būti proporcingos (adekvačios) teisės pažeidimui, jos turi atitikti siekiamus teisėtus ir visuotinai svarbius tikslus, neturi varžyti asmens akivaizdžiai labiau negu reikia šiems tikslams pasiekti (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas). Dar daugiau, kriminalinė bausmė turėtų derinti bausmę su žmoniškumo, pagarbos žmogui, jo orumui išsaugojimu, o bausmės tikslas būtų atkurti nusikaltimu pažeistą tvarką bei užtikrinti žmonių saugumą. Svarbu yra nusikaltimą padariusio asmens resocializacija, jo pagarbos įstatymams ugdyimas per bausmės atlikimo laiką. Reikšmingas baudžiamųjų įstatymų principas yra tas, jog juose įtvirtintos bausmės neturi būti griežtesnės negu reikia, kad padaręs nusikaltimą asmuo pasitaisytų, t. y. ateityje nebensikalstų (Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas).

Dauguma dabar galiojančio Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso specialiosios dalies straipsnių sankcijų yra alternatyvios, t. y. numato kelių rūšių bausmes už konkrečią nusikalstamą veiką. Priimdamas Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą, įstatymų leidėjas numatė naujų vidutinio griežtumo bausmių, tokių kaip viešieji darbai, laisvės apribojimas, areštas. Šios alternatyvios bausmės, tikėtasi, turėjo būti veiksmingomis poveikio priemonėmis asmenims, padariusiems baudžiamuosius nusižengimus, neatsargius nusikaltimus, taip pat nesunkius ar apysunkius nusikaltimus (Švedas, 2005, p. 73). Taigi, baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje be terminuoto laisvės atėmimo yra įtvirtintos ir alternatyvios laisvės atėmimui bausmės – bauda ir areštas.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalis numato bausmes už paprastą savavaldžiavimą – baudą arba areštą, arba laisvės atėmimą iki trejų metų bei 2 dalis numato bausmes už kvalifikuotą savavaldžiavimą – areštą arba laisvės atėmimą iki penkerių metų. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 55 straipsniu, asmeniui, pirmą kartą teisiamam už neatsargų arba nesunkų ar apysunkį tyčinį nusikaltimą, teismas paprastai skiria su areštu arba terminuotu laisvės atėmimu nesusijusias bausmes. Skirdamas arešto arba terminuoto laisvės atėmimo bausmę, teismas privalo motyvuoti savo sprendimą. Savavaldžiavimo nusikaltimo 1 dalis kaip tik ir yra nesunkus nusikaltimas, o 2 dalis – apysunkis, todėl galima daryti prielaidą, kad laisvės atėmimas pirmą kartą nusikaltusiam asmeniui gali būti skiriamas tik išimtiniais atvejais. Taigi asmeniui nusikaltusiam pirmą kartą iš esmės lieka tik viena bausmė – bauda.

Bauda pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 47 straipsnį yra pinigine bausmė, teismo skiriama šio kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais. Minėto straipsnio 2 dalis įtvirtina nustatomus baudų dydžius. Nagrinėjamos nusikalstamos veikos

atveju, kadangi bauda gali būti skiriama tik už paprastą savavaldžiavimą, numatytą 1 dalyje, kuris yra laikomas nesunki nusikaltimu, tad bauda gali būti nuo 50 iki 2 000 MGL dydžio (nuo 2 500 iki 100 000 eurų). J. Namavičius yra pastebėjęs, kad bauda yra išties patraukli priemonė: kitaip, negu laisvės atėmimas, ji nėra tokia „matoma“ ir gerokai mažiau desocializuoja asmenį, ją galima gerokai lanksčiau taikyti, reikalui esant, gražinti (tuo tarpu kai laisvės atėmimu prarasto laiko nesugrąžinsi), o vykdymas atsieina santykinai nebrangiai (Namavičius, 2018). Štai G. Šulija yra išskyręs tris baudos bausmės pranašumus: pirma, baudos skyrimas gali pakeisti laisvės atėmimo bausmę ir taip gali būti sušvelninama bausmių skyrimo praktika; antra, bauda gali būti skirtingo dydžio ir todėl ją nesudėtinga pritaikyti atsižvelgiant į kaltininko turtinę padėtį ir nusikaltimo sunkumą; trečia, iš baudų valstybė gauna finansinių pajamų, o nusikaltęs asmuo tarsi įpareigojamas kompensuoti visuomenei ir nukentėjusiajam nusikalstama veika padarytą žalą. Be kitą ko, baudos bausmė turi ir trūkumų, tokių kaip: pirma, nepasitikima baudos bausme, nes net tokios pačios baudos nevienodai veikia skirtingos turtinės padėties asmenims; antra, baudos bausmė daro poveikį ne tik kaltininkui, bet ir jo šeimos nariams ir tuo pačiu pažeidžiama bausmės individualizavimo principą; trečia, gali būti įžvelgiamas baudos bausmės konkuravimas su turtinės žalos atlyginimu ir kitomis kompensacinėmis priemonėmis, taikomomis nukentėjusiajam; ketvirta, baudos taikymas turi būti siejamas su tam tikrų socialinių grupių bendrosiomis pajamomis (Šulija, 2004, p. 110-113). Taigi, iš nurodyto yra akivaizdu, kad bauda nėra charakterizuojama vien tik teigiamai, esti ir neigiamų aspektų, todėl teismas skirdamas baudos bausmę turi atsižvelgti į aibę aplinkybių. Be to, pažymėtina, kad savavaldžiavimo 1 dalies nusikaltimo padarymo atveju, baudos bausmės vidurkis yra 50 000 eurų kas atitinka aukštesnės klasės automobilio vertę, tuo tarpu kai metinės vidutinės gyventojų neto pajamos siekia apie 8.000 Eurų. Taigi vidutiniam lietuviui, kad galėtų susimokėti tokią baudą, tektų dirbti apie šešerius metus, ir prie to nieko nevalgyti (Namavičius, 2018). Taigi, nors baudos bausmė atrodytų patraukli tuo aspektu, jog asmuo pirmą kartą teisiamas už savavaldžiavimo nusikaltimą nebūtų izoliuojamas nuo visuomenės, o valstybės išdas būtų papildytas, visgi reali galimybė asmeniui sumokėti visą paskirtą baudą, atsižvelgiant į baudos bausmės vidurkį, yra nedidelė.

Pažymėtina, kad daugumoje nusikalstamų veikų nuosavybei, turtinėms teisėms ir teisėtiems interesams, iš dalies panašioms veikoms į savavaldžiavimo nusikaltimą, be kitų bausmių, nesunkiems¹¹ ir apysunkiems¹², nusikaltimams yra numatyta laisvės apribojimo

¹¹ Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 str. 1 d., 179 str. 1 d., 182 str. 1 d., 184 str. 1 d., 185 str., 186 str. 1 d., 187 str. 1 d., 188 str. 1 d.

¹² Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 178 str. 2 d., 179 str. 2 d., 182¹ str. 1 d., 187 str. 2 d., 189 str. 1 d., 2 d.

bausmė. Laivės apribojimas nuo kitų kriminalinių bausmių, kuriomis apribojama nuteistųjų laisvė, skiriasi tuo, kad šios bausmės realizavimo metu netaikoma nuteistojo fizinė izoliacija nuo visuomenės (Mackevičius, 2010, p. 263). Tai reiškia, kad laisvės apribojimo bausmė yra vertinama kaip alternatyva laisvės atėmimui. Be to, vadovaujantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 48 straipsniu, laisvės apribojimas gali būti skiriamas nuo trijų mėnesių iki dvejų metų. Skirdamas laisvės apribojimo bausmę, teismas paprastai paskiria kaltinamajam intensyvią priežiūrą – nuteistojo buvimo vietos pagal nustatytą laiką kontrolę elektroninio stebėjimo priemonėmis. Tai reiškia, kad asmuo nėra izoliuojamas, gali toliau tęsti mokslus, darbą, nėra atskiriamas nuo šeimos – nenutrūksta socialiai ryšiai, kurie yra itin svarbūs siekiant pataisyti asmenį, jog šis daugiau nenusikalstų. Be to, pagal Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodekso 47 straipsnį, teismas, skirdamas asmeniui laisvės apribojimo bausmę gali kartu asmenį įpareigoti dalyvauti elgesio pataisos programoje, neatlygintinai išdirbti iki 200 valandų sveikatos priežiūros, socialinių paslaugų įstaigose ar nevalstybinėse organizacijose, kurios rūpinasi senyvo amžiaus asmenimis, asmenimis su negalia ar kitais pagalbos reikalingais žmonėmis (Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas, 2002). Taigi, laikytina, kad laisvės apribojimo bausmė yra pažangi priemonė veikianti asmenį, kad šis laikytųsi įstatymų ir vėl nenusikalstų.

Darytina išvada, kad įstatymų leidėjas nustatęs itin dideles baudas už nusikaltimus, galimai neįvertino realaus asmenų bausmės atlikimo momento, t. y. šiuo atveju – baudos sumokėjimo momento. Todėl siūlytina įtvirtinti papildomą alternatyvią bausmę už savavaldžiavimo nusikaltimą – laisvės apribojimą.

Kita bausmė numatyta tiek paprastojo, tiek kvalifikuoto savavaldžiavimo atveju – areštas. Arešto bausmė yra įtvirtinta Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 49 straipsnyje. Areštą teismas skiria šio kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais. Areštas yra trumpalaikis laisvės atėmimas, atliekamas areštinėje. Arešto terminas skaičiuojamas paromis. Už nusikaltimą nustatoma nuo penkiolikos iki devyniasdešimties parų arešto, už baudžiamąjį nusižengimą – nuo dešimties iki keturiasdešimt penkių parų arešto. Arešto laikas už nusikalstamą veiką straipsnio sankcijoje nenurodomas. Jį nustato teismas, skirdamas bausmę. Jeigu paskirta iki keturiasdešimt penkių parų arešto, teismas gali nustatyti atlikti jį poilsio dienomis. Jeigu asmuo pažeidžia šią arešto atlikimo tvarką, ją teismas savo sprendimu gali pakeisti įprastine arešto atlikimo tvarka. Areštas neskiriamas nėščioms moterims ir gali būti neskiriamas asmenims, auginantiems vaiką iki trejų metų, atsižvelgiant į vaiko interesus. Grįžtant prie anksčiau aptartų bausmės tikslų, o būtent resocializacijos tikslo arešto normoje įtvirtintas teiginys, kad asmuo arešto bausmę gali atlikti ir poilsio dienomis vertintinas teigiamai, kadangi tikėtina, kad asmuo nenutrauks

šeimyninių ryšių, darbo santykių. Kai kurie teisės mokslininkai teigia, kad arešto bausmės esmę sudaro laisvės atėmimas (Čepas, Sakalauskas, 2009, p. 26). Visgi, Lietuvos Aukščiausiasis teismas yra pabrėžęs, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 55 straipsnio prasme areštas nėra laikomas laisvės atėmimo bausme, nors areštas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 49 straipsnyje ir apibrėžiamas kaip trumpalaikis laisvės atėmimas, tačiau įstatyme aptarta arešto atlikimo tvarka, vieta, galima trukmė, leidžia daryti išvadą, kad areštas yra visai kitokio pobūdžio, t.y. žymiai švelnesnė bausmė nei terminuotas laisvės atėmimas, todėl tokios bausmės skyrimas asmeniui, pirmą kartą teisiamam už neatsargų nusikaltimą yra visiškai pateisinamas (Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje). Tačiau atkreipiant dėmesį į ypatingą nusikaltusio asmens resocializacijos svarbą, manytina reikėtų vengti asmenį izoliuojančios bausmės.

Galiausiai, griežčiausia galima sankcija už savavaldžiavimą yra laisvės atėmimas iki trejų metų už paprastą savavaldžiavimą ir iki penkerių metų už kvalifikuotą savavaldžiavimą. Pažymėtina, kad laisvės atėmimo bausmė yra pati griežčiausia bausmė, kurią gali skirti teismas už savavaldžiavimo nusikalstamą veiką. Terminuotas laisvės atėmimas yra numatytas Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 50 straipsnyje. Terminuotą laisvės atėmimą teismas skiria šio kodekso specialiojoje dalyje numatytais atvejais. Bausmės terminas skaičiuojamas metais, mėnesiais ir dienomis. Terminuoto laisvės atėmimo bausmė gali būti skiriama nuo trijų mėnesių iki dvidešimties metų. Jeigu skiriama bausmė pagal šio kodekso 64 straipsnį, kai neatlikus bausmės padaromas naujas nusikaltimas, gali būti paskirta iki dvidešimt penkerių metų laisvės atėmimo bausmė. Laisvės atėmimo bausmę nuteistieji atlieka atvirose kolonijose, pataisos namuose ir kalėjimuose. Bausmės atlikimo vietą parenka teismas, atsižvelgdamas į kaltininko asmenybę, padaryto nusikaltimo pobūdį ir pavojingumą. Laisvės atėmimo bausmės atlikimo tvarką ir sąlygas nustato Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. Pažymėtina, kad laisvės atėmimo bausmė yra labiausiai asmens laisvę ribojanti bausmė, todėl atitinkamai kyla pavojus asmens socialinei integracijai, kadangi asmuo yra atskiriamas nuo šeimos, nutrūksta darbo santykiai – izoliuojamas nuo visuomenės. Pažymėtina, kad Lietuvos įkalinimo įstaigose yra vis dar gaji subkultūra, kuri nuteistąjį veikia neigiamai, tad ne retu atveju ilgai kalinamas asmuo ne tik, kad nepasiekia bausmės tikslų, bet ir atvirkščiai - atlikęs bausmę vėl grįžta prie nusikalstamų veikų darymo. Todėl, manytina, kad nesunkių ir apysunkių nusikaltimų atveju, skiriant bausmę taikyti laisvės atėmimą reikėtų tuomet, kai asmuo nusikalstam ne pirmą kartą, yra charakterizuojamas neigiamai ir kitos aplinkybės suponuoja, kad bausmės tikslai galėtų būti pasiekti tik

izoliavus asmenį. Kitu atveju rekomenduojama taikyti ne su laisvės atėmimu susijusias alternatyvias bausmes.

Apibendrinant galima teigti, kad savavaldžiavimas priklausomai nuo jo sudėties yra nesunkus arba apysunkis nusikaltimas, todėl skiriant bausmę pirmiausiai turėtų būti apžvelgtos nesusijusios su laisvės atėmimu bausmės ir tik išimtiniais atvejais skiriama izoliacija nuo visuomenės – terminuotas įkalinimas. Nors laikytina, kad bauda yra racionali bausmė asmeniui, atgrasanti nuo tolimesnių nusikalstamų veikų darymo, tačiau kiekvienu atveju reikėtų įvertinti jos įgyvendinamumo realumą. Atvejams, kai asmuo objektyviai negalėtų susimokėti skirtos baudos, siūlytina įstatymų leidėjui numatyti papildomą alternatyvią bausmę – laisvės apribojimą.

IŠVADOS IR PASIŪLYMAI

1. Savavaldžiavimas reiškia aktyvią veiką, kai asmuo veikdamas priešingai teisės normoms, jų nustatyta tvarkai aktyviai pastangomis vykdo ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą savo ar kito asmens tikrą ar tariamą teisę ir padaro didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams. Savavaldžiaudamas asmuo veikia ne pagal įstatymų nustatytą tvarką ir pats vykdo teisingumą. Savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtys yra nepakankamai informatyvos, dėl ko kyla problemų atribojant savavaldžiavimo nusikaltimą nuo kitų teisės pažeidimų.
2. Savavaldžiavimo objektu yra laikytina valstybės valdymo tvarka, kuri yra paremta įstatymais, tai reiškia, kad savavaldžiavimo veika kėsinama į įstatymais nustatytą ginčijamą arba pripažįstamą, bet nerealizuotą tikrą ar tariamą teisių įgyvendinimo tvarką. Papildomais objektais yra laikomos konkrečios asmenų teisės ir teisėti interesai, pavyzdžiui sveikata, nuosavybė, laisvė.
3. Savavaldžiavimo objektyvioji pusė pasireiškia veika, padariniais ir priežastiniu ryšiu tarp veikos ir padarinių. Savavaldžiavimo būtinuoju požymiu ir padariniais yra laikytina didelė žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams. Didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems interesams požymis yra esminis atribojant savavaldžiavimo nusikaltimą nuo kitų teisės pažeidimų. Todėl didelės turtinės žalos požymį siūlytina sukonkretinti – didelė turtinė žala laikyti žala, padarytą viršijant 150 MGL (7 500 eurų) dydžio sumą, o neturtinės žalos dydžio nustatymą palikti teismo diskrecijai.
4. Dabartinėje savavaldžiavimo nusikaltimo redakcijoje nėra numatyta juridinio asmens atsakomybė, t. y. subjektu gali būti tik pakaltinamas fizinis asmuo sulaukęs šešiolikos metų amžiaus. Teismų praktika rodo, jog yra atvejų, kai fizinis asmuo, atitinkantis Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 2 dalį, veikia juridinio asmens naudai ir interesais, tačiau baudžiamojon atsakomybėn juridinis asmuo netrauktinas. Siūlytina, savavaldžiavimo nusikaltimą papildyti dalimi, numatančią juridinio asmens atsakomybę.
5. Baudžiamoji atsakomybė už kvalifikuotą savavaldžiavimą yra netikslinga, kadangi savavaldžiavimo būtinasis požymis yra didelė žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams, nesant šio požymio savavaldžiavimo nusikaltimas nėra kvalifikuojamas net ir esant prievartos panaudojimui. Siūlytina panaikinti kvalifikuotą savavaldžiavimo nusikaltimo sudėtį. Esant situacijai, kai padaromas savavaldžiavimas, panaudojant psichinę ar fizinę prievartą, sukėlus didelės žalos asmens teisėms ir teisėtiems

interesams galėtų būti kvalifikuotas kaip Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalis ir atitinkamos nusikalstamos veikos sutaptis.

6. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnio 1 dalyje numatytos bausmės: bausmė, areštas, laisvės atėmimas iki trejų metų, 2 dalyje – areštas arba laisvės atėmimas iki penkerių metų. Įvertinus mokslininkų pozicijas baudų skyrimo klausimu, laikytina, kad bausmės nėra tinkamos. Siūlytina įstatymų leidėjui įtvirtinti papildomą alternatyvią bausmę – laisvės apribojimą, tikslu, jog asmuo nebūtų izoliuojamas nuo visuomenės, tačiau ir turėtų objektyvias galimybes atlikti bausmę.

ŠALTINIŲ SĄRAŠAS

Teisės norminiai aktai

Tarptautiniai teisės aktai

1. Visuotinė žmogaus teisių deklaracija. *Valstybės žinios*, 2006, 68- 2497.
2. The Committee of Ministers of the Council of Europe Recommendation Concerning Liability of Enterprises Having Legal Personality for Offences Committed in the Exercise of Their Activities, No. R (88) 18, 1988 [interaktyvus].
Prieiga per internetą:
<<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>> [žiūrėta 2021 m. balandžio 8 d.].

Lietuvos Respublikos teisės aktai

3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*, 1992, 33-1014.
4. Lietuvos Respublikos administracinių nusižengimų kodeksas, TAR, 2015, 11216.
5. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 89-2741.
6. Lietuvos Respublikos bausmių vykdymo kodeksas. *Valstybės žinios*, 2002, 73-3084.
7. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, 74- 2262.
8. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. TAR, 2016, 23709.

Specialioji literatūra

9. Abramavičius, A. ir kt. (2000.) *Baudžiamoji teisė. Specialioji dalis. 2 knyga*. Vilnius: Eugrimas.
10. Abramavičius, A. ir kt. (2001). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. 3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
11. Abramavičius, A. ir kt. (2003). *Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. I tomas. Bendroji dalis (1–98 straipsniai)*. Vilnius: Teisinės informacijos centras.

12. Aliukonienė, R. (2013). Veika kaip vienas iš sunkaus sveikatos sutrikdymo objektyviųjų požymių. *Teisė*, 87, p. 20-33.
13. Andriulis, V. ir kt. (2002). *Lietuvos teisės istorija*. Vilnius: Justitia.
14. Bieliūnas, E., Švedas, G. (2013). Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso straipsnių pavadinimai ir jų reikšmė. *Teisė*, 88, 41-52.
15. Bieliūnas, E. (2017). Nusikalstamų veikų kvalifikavimas ir Europos Sąjungos teisingumo teismo jurisprudencija. *Teisė*, 103, 7-21.
16. Drakšas, R. (2004). Bausmė: bendrosios teorinės problemos. *Teisė*, 52, 26-39.
17. Drakšienė, A. (2001). Nusikaltimai valdymo tvarkai. Iš: Abramavičius, A. ir kt. (2001). *Baudžiamoji teisė Specialioji dalis*. 3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas, 7-132.
18. Čepas, A., Sakalauskas, G. (2009). Ar prasminga arešto bausmė? *Teisės problemos*, 4 (66), 5-30.
19. Fedosiuk, O. (2001). Psichinė prievartos samprata baudžiamojoje teisėje. *Jurisprudencija*, 21 (13), 101-115.
20. Fedosiuk, O. (2010). 294 straipsnis. Savavaldžiavimas. Iš: Abramavičius, A. ir kt. (2010). *Lietuvos baudžiamojo kodekso komentaras. III tomas. Specialioji dalis (213-330 straipsniai)*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 491-496.
21. Fedosiuk, O. (2011). Savavaldžiavimas kaip nusikalstama veika: ar baudžiamojoje teisėje reikalinga ši norma? *Lietuvos Respublikos baudžiamajam kodeksui - 10 metų*. Recentuotų mokslinių straipsnių, skirtų baudžiamosios politikos ir baudžiamųjų įstatymų teisėkūros, baudžiamosios teisės, baudžiamojo proceso ir nusikaltimų kvalifikavimo problematikai, rinkinys. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 259-280.
22. Fedosiuk, O. (2016). Dirbtinis kriminalizavimas kaip teisinės praktikos patologija. *Baudžiamoji justicija ir verslas*. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 35-55.
23. Kujalis, P. (2014). Savavaldžiavimas. Iš: Girdenis, T., Gutauskas, A., Kujalis, P. (2014). *Baudžiamoji teisė*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 287-294.
24. Mackevičius, T. (2010). Laivės apribojimo bausmės įgyvendinimas. *Jurisprudencija*, 4 (122), 261-277.
25. Marcinauskaitė, R. (2008). Psichinės bei fizinės prievartos sąsajos probleminiai aspektai baudžiamosios teisės doktrimoje ir teismų praktikoje. *Jurisprudencija*, 11 (113), 42-49.

26. Pavilionis, V. ir kt. (2003). *Baudžiamoji teisė. Bendroji dalis*. Vadovėlis. Vilnius: Eugrimas.
27. Piesliakas, V. (2009). *Lietuvos baudžiamoji teisė. Pirmoji knyga*. Vadovėlis. Vilnius: Justitia.
28. Pranka, D. (2012). *Nusikalstamos veikos ir civilinės teisės pažeidimo atribojimo koncepcija Lietuvos baudžiamojame teiseje*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Mykolo Romerio universitetas. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
29. Prapiestis, J., Prapiestis D. (2016). Kaltės institutas baudžiamojame kasacijoje. *Baudžiamoji justicija ir verslas*. Recenzuotų mokslinių straipsnių baudžiamosios teisės ir baudžiamojo proceso klausimais rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto Teisės fakultetas, 57-72
30. Šulija, G. (2004). Baudos bausmė ir jos paplitimas Europos Sąjungos valstybėse. *Teisė*, 52, 108-120.
31. Švedas, G. (2005). Baudžiamosios politikos tendencijos Lietuvos Respublikoje 1995-2004 metais. *Teisė*, 56, 64-91.
32. Švedas, G. (2014). Bausmės skyrimo asmeniui, pirmą kartą teisiamam už nesunkų arba apysunkį nusikaltimą, nuostatos Lietuvos Aukščiausiojo Teismo jurisprudencijoje. *Teisė*, 90, 7-18.
33. Vaišvila, A. (2004). *Teisės teorija*. Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia.
34. Veršekys, P. (2013). *Vertinamieji nusikalstamos veikos sudėties požymiai*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
35. Višinskis, G. (2014). Savavaldžiavimo nusikaltimo ir civilinių teisių savigynos santykis. *Teisė*, 92, 126-136.
36. Višinskis, G. (2015). *Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą*. Daktaro disertacija, socialiniai mokslai, teisė (01 S), Vilniaus universitetas. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Teismų praktika

Konstitucinio teismo jurisprudencija

37. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. lapkričio 13 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 104-2644.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1998 m. gruodžio 9 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 1998, 109-3004.
39. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. sausio 26 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 2004, 15-465.
40. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2009 m. birželio 8 d. nutarimas.
Valstybės žinios, 69-2798.

Bendros kompetencijos teismų praktika

41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. vasario 22 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-113/2005.
42. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. balandžio 13 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-268.
43. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2005 m. spalio 11 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-711/2005.
44. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2006 m. birželio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-476/2006.
45. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2007 m. spalio 23 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-760/2007.
46. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2008 m. lapkričio 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-509/2008.
47. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. vasario 24 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-65/2009.
48. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2009 m. gruodžio 1 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-499/2009.
49. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2011 m. spalio 20 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-P-267/2011.
50. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. balandžio 3 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-161/2012.

51. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-P-183/2012.
52. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2013 m. spalio 29 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-377/2013.
53. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. gruodžio 31 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-528/2014.
54. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2017 m. birželio 16 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-135-696/2017.
55. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-53-693/2018.
56. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. sausio 9 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-74-648/2018
57. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2018 m. birželio 14 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-187-697/2018.
58. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. gegužės 12 d. nutarimas 2K-110-1073/2020.
59. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2020 m. lapkričio 12 d. nutartis baudžiamojoje byloje 2K-244-895/2020.
60. Kauno apygardos teismo 2015 m. sausio 15 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-79-785/2015.
61. Panevėžio apygardos teismo 2016 m. gegužės 18 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-532-148/2016.
62. Vilniaus apygardos teismo 2021 m. vasario 25 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-100-898/2021.
63. Lietuvos apeliacinio teismo 2021 m. kovo 4 d. nutartis baudžiamojoje byloje 1A-168-870/2021.

Kiti šaltiniai

64. Lietuvių kalbos žodynas (t. I–XX, 1941–2002): elektroninis variantas [interaktyvus]. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005 (atnaujinta versija, 2017) Prieiga per internetą: www.lkz.lt [žiūrėta 2021 m. kovo 24 d.].
65. Namavičius, J. (2018). *Apie baudos bausmę*. Konferencija. Prieiga per internetą: <http://web.vu.lt/tf/j.namavicius/files/2018/02/Bauda.pdf> [žiūrėta 2021 m. kovo 26 d.].

SANTRAUKA

Baudžiamoji atsakomybė už savavaldžiavimą

Agnė Muznikaitė

Magistro darbe analizuojama baudžiamosios atsakomybės už savavaldžiavimą tema, nagrinėjant Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnį, kitus susijusius reikšmingus teisės aktus, mokslininkų padarytas išvadas teisės doktrinoje, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo pateiktus išaiškinimus. Magistro darbo objektas – savavaldžiavimo nusikaltimo sudėties požymių analizė ir baudžiamumas.

Rašto darbe aprašoma savavaldžiavimo samprata. Savavaldžiavimo samprata analizuota dvejais aspektais – lingvistiškai ir teisiškai. Savavaldžiavimas lingvistiškai reiškia asmens elgesį ne pagal nustatytas teisės normas, o teisiškai – nesilaikant įstatymų nustatytos tvarkos teisės vykdymas. Paminint, Lietuvos Respublikos Konstitucijos svarbą ir iš jos kylančius teisinius gėrius. Be to, darbe keliamas klausimas dėl savavaldžiavimo nusikaltimo kriminalizavimo tikslingumo. Aptariami savavaldžiavimo nusikaltimo objektyvieji ir subjektyvieji požymiai, atskirai pažymint objektyviosios pusės požymius – veiką ir padarinius. Savavaldžiavimo nusikaltimo būtinieji padariniai yra didelė žala asmens teisėms ir teisėtiems interesams. Dar daugiau, darbe aptariamas savavaldžiavimo nusikaltimo subjektas, pažymint, kad įstatymų leidėjas turėtų apsvarstyti galimybę savavaldžiavimo nusikaltimo subjektu laikyti ir juridinį asmenį. Atkreipiant dėmesį į tai, kad Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnis sukonstruotas iš pagrindinės ir kvalifikuotos sudėties, darbe išsamiau aptariami ir kvalifikuotos sudėties požymiai – psichinė ir fizinė prievarta. Paskutinėje darbo dalyje aprašomos Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 294 straipsnyje įtvirtintos sankcijos – bauda, areštas, terminuotas laisvės atėmimas, aptariant kiekvieną jų, įvertinant bausmių racionalumą.

SUMMARY

Criminal liability for Self-Willed Conduct

Agne Muznikaite

This master thesis provides analysis of criminal liability for Self-Willed Conduct, examining Article 294 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania, other relevant significant legal acts, legal doctrine and Supreme Court of Lithuania interpretations. The object of the master's thesis is the analysis of the characteristics of the crime of Self-Willed Conduct and criminality.

The concept of self-willed conduct is described in this thesis. The concept of self-willed conduct was analysed in two aspects - linguistically and legally. Linguistic self-willed conduct means the behaviour of a person not in accordance with the established legal norms, and legally - in violation of the procedure established by law. Mentioning the importance of the Constitution of the Republic of Lithuania and the legal matters arising from it. In addition, this thesis raises the question of the expediency of criminalizing the crime of self-government. The objective and subjective features of the crime of self-willed conduct are discussed, noting the features and consequences of the objective side separately. The necessary consequences of the crime of self-willed conduct are major damage to the rights and legitimate interests of the individual. Moreover, in this thesis the subject of a crime of self-willed conduct is discussed, noting that the legislator should consider the possibility of considering a legal person as a subject of a crime of self-willed conduct. Notably, Article 294 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania is constructed from the main and qualified composition, the features of the qualified composition - mental and physical coercion - are discussed in more detail. The last part of this thesis describes the sanctions enshrined in Article 294 of the Criminal Code of the Republic of Lithuania - fine, arrest, fixed-term imprisonment, discussing each of them, assessing the rationality of punishments.